

kusií sú aktívnymi napríklad Ústav pamäti národa alebo Post Bellum. V praxi však nie je častým javom, aby sa predmetná téma aplikovala priamo pre potreby regionálneho školstva – teda vychádzala z reálnych príbehov regionálnych osobností a bola zasadená do prostredia mesta, v ktorom žiaci žijú, učia sa, osobne poznajú miesta, kde sa zinscenované udalosti odohrávajú. Pre mňa osobne bola ponuka participovať na projekte s názvom: Kultúrny produkt regionálneho múzea v kontexte objektívnej spoločenskej potreby: Život v totalite v rokoch 1939–1945², ktorý zastrešovala Katedry histórie FF UKF v Nitre, veľkou inšpiratívnou výzvou. Od začiatku som cítila rešpekt voči ideovému zámeru, téme a historickým súvislostiam, ktoré priamo súvisia s mestom Nitra.

Požiadavkou projektu bolo vytvoriť umeleckú reflexiu – s atribútmi inscenácie, ktorá by prostredníctvom témy, príbehu spracovávala historické udalosti obyvateľov Nitry vo vojnových rokoch 1939–45.

Inscenácia mala mať edukačný charakter, mala slúžiť i ako materiál pre pedagógov v rámci výuky regionálnych dejín na hodinách dejepisu a tiež mala byť impulzom k rôznym seminárom, diskusiám so žiakmi a študentmi na tému nacionalizmu, rasizmu, antisemitizmu, vnímania problematiky v kontexte historických udalostí doby, mala podnecovať kritické myslenie a schopnosť študentov pochopiť zložitú dobu na základe konkrétnych udalostí, konkrétnych životných príbehov.

Keďže mám niekoľkoročnú pedagogickú i režisérsku skúsenosť s tvorbou umeleckých vzdelávacích projektov jednak v rámci aktivít Základnej umeleckej školy Jozefa Rosinského v Nitre (výchovné koncerty, vzdelávacie tematické workshopy, zážitkové semináre), ale i mimo nej, napríklad v spolupráci s metodickými centrami, či inými inštitúciami – Krajské osvetové stredisko Nitra, Regionálne osvetové stredisko Levice, Národné osvetové centrum Bratislava, Post Bellum Bratislava, veľmi dobre som si uvedomovala riziká tejto platformy v súvislosti s citlivou témou. Na jednej strane je vecné konštatovanie historických faktov, záznamy z archívov, zoznamy mien, dátumy, presné, historikmi overené čísla. Na druhej strane silná autenticita osobných príbehov, ktorá je predovšetkým subjektívnym prežívaním pohnutých udalostí. A v priamej interakcii s týmto kontrastom, je vzdelávací a výchovný aspekt, ktorý by nikdy nemal „prevalcovať“ obsahovú a ideovú rovinu inscenácie.

Uvedomovala som si dôležitý princíp, ktorý by som pri tvorbe scenára mala strážiť, a to, že všetky tri roviny:

- Objektívna (fakty, historické udalosti, dáta...)
- Subjektívna (emocionálne prežívanie, postoje, motivácie konania...)
- Vzdelávacia (zrozumiteľnosť, apelatívnosť, zážitkové učenie...)

musia byť vo vzájomnej jednote, v kognitívnom vzťahu, v interakcii, v rovnováhe.

Byť autorkou konceptu a režisérkou inscenácie som vnímala ako prejav dôvery, vzácnu príležitosť pre žiakov, ale i kolegov, pedagógov Základnej umeleckej školy Jozefa Rosinského v Nitre byť súčasťou silného príbehu, živého odkazu

² Príspevok je jedným z výstupov projektu APVV 17-0199: Kultúrny produkt regionálneho múzea v kontexte objektívnej spoločenskej potreby: Život v totalite v rokoch 1939–1945.

a zároveň som cítila veľkú zodpovednosť za umeleckú kvalitu vznikajúceho diela.

V nasledujúcich častiach tohto textu sa pokúsim zachytiť a zdokumentovať celý proces vzniku a realizácie inscenácie z pohľadu autorky a režisérky projektu.

Stretnutia, otázky, vymedzenie kompetencií, naznačenie konceptu a harmonogramu práce:

Na začiatku bolo niekoľko osobných stretnutí s historikom Miroslavom Palárikom, kde sme sa snažili otvoreným dialógom pomenovať, čo každá strana od projektu očakáva, ako ho vníma a kde sú hranice našich kompetencií vo vzťahu k projektu. Počas rozhovorov som vnímala spomínanú dôveru a spoločný pohľad na isté historické udalosti, samozrejme ja v pozícii laika voči skúsenému odborníkovi a zorientovanému historikovi.

Najdôležitejším zistením bol pre mňa pocit umelekej slobody v tvorbe. Či už v tvorbe konceptu, v časovom harmonograme plánovania skúšok, či v zostave umeleckého tímu spolutvorcov a účinkujúcich. Pre mňa tento fakt vytvoril veľmi dôležitý komfortný pocit vnútornej slobody a radosti, že nie som pod časovým, finančným a predovšetkým ideovo-dramaturgickým tlakom zo strany inštitúcie, ktorá projekt zastrešuje. Na druhej strane som cítila úprimný záujem o môj pohľad, názor na vznikajúci projekt.

Ďalším dôležitým aspektom bola aktívna podpora na vznik projektu na pôde ZUŠ Jozefa Rosinského, zo strany pani riaditeľky Mgr. Anny Fintovej PhD. a celého vedenia školy. Vznikla myšlienka do projektu zapojiť okrem literárno-dramatického odboru ďalšie odbory a to hudobný a výtvarný. Vytvoril sa tak pekný priestor na medziodborovú spoluprácu, čo je vlastne filozofickou víziou projektu i školy. V školskom roku 2019/20 sme hlavní tvorcovia – ja, ako režisérka, tvorkyňa konceptu (scenára) a Zuzana Strnátová ako autorka scénickej hudby, dostali časovú dotáciu 90 minút v týždennom rozvrhu na systematickú prácu na projekte.

Určili sme si tri fázy pracovného procesu vzniku inscenácie:

1. Zbieranie študijného materiálu, faktografického, historického, ale i beletristického, hľadanie vhodných inšpirácií a podnetov z už vzniknutých umeleckých diel (literatúra, film, rozhlas, divadlo...) s paralelnou témou a obsahom, ktorý by mohol poslúžiť na dramatizáciu
2. Zostavenie tvorivého tímu pre výtvarnú zložku – (scénografia, kostýmy), pre hudobnú zložku – (autorská scénická hudba, orchester a jeho vedenie, spevácky zbor),
vytvorenie konceptu inscenácie, následne vytvorenie celého scenára, obsadenie účinkujúcich, zostavenie časového harmonogramu skúšok, výber priestoru prezentácie a termínový plán realizácie predstavení.
3. Oboznámenie detí a mladých ľudí - účinkujúcich s témou, príbehom, ideovým zámerom inscenácie, skúšobný proces inscenácie, plán izolovaných hereckých skúšok podľa výstupov, spoločné skúšky s hudobníkmi a so zborom, priestorové skúšky na mieste prezentácie, samotná prezentácia inscenácie divákovi – premiéra.

Samozrejme, intuitívne som vnímala, že najpodstatnejšou zložkou pre projekt bude najšť vhodný materiál, čiže osobný životný príbeh, ktorý by nás previedol cez historické udalosti vojnovnej Nitry, podržal nás a zároveň by bol pre mladú generáciu živým mementom.

Zatiaľ som ten príbeh nemala a vedela som, že od jeho nájdania závisí sila pravdivej výpovede rodiacej sa inscenácie.

Prvá fáza: študijný materiál

Pri rekonštrukcii obdobia som využila materiál, ktorý podrobne mapoval spoločenskú, kultúrnu a politickú situáciu v Nitre v rokoch 1938-45. Išlo prevažne o vedecké a popularizačné texty spracované miestnymi historikmi na podklade archívnych dokumentov a dobovej literatúry. Patrí medzi ne napríklad: Nitra a okolie v rokoch 1939-1945: dejiny Nitry a okolia v školskej praxi³; Hospodárska a socioekonomická situácia v Nitre a v Nitrianskom okrese v období autonómie Slovenska⁴; Vyhlásenie autonómie v októbri 1938 a prejavy protičeských a antisemitských nálad v regiónoch na príklade mesta Nitra a okolia⁵; Zásahy do vydavateľskej praxe v období autonómie 1938/1939 na príklade nitrianskeho regiónu⁶; *The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism: Images from the Life in the Slovak Republic (1939-1945), Illustrated by the City of Nitra and Its Surroundings*⁷; Revízia znakov, symbolov, pamätníkov a sôch v období autonómie a Slovenskej republiky 1938 - 1945: príklad mesta Nitra⁸; Divadelníctvo v Nitre v rokoch 1939-1945⁹; *Libri prohibiti: Zásahy politiky do knižnej produkcie a knižničných fondov počas druhej svetovej vojny na príklade mesta Nitra*¹⁰; Prí-

³ PALÁRIK, Miroslav - MIKULÁŠOVÁ, Alena - HETÉNYI, Martin. Nitra a okolie v rokoch 1939-1945: dejiny Nitry a okolia v školskej praxi. Nitra, 2020, 196 s.

⁴ HASAROVÁ, Zuzana - PALÁRIK, Miroslav. Hospodárska a socioekonomická situácia v Nitre a v Nitrianskom okrese v období autonómie Slovenska. In *Studia Historica Nitriensia*, 2020, roč. 24, č. 2, s. 456-504.

⁵ PALÁRIK, Miroslav - MIKULÁŠOVÁ, Alena. Vyhlásenie autonómie v októbri 1938 a prejavy protičeských a antisemitských nálad v regiónoch na príklade mesta Nitra a okolia. In UHRIN, Marián (ed.). *Slovensko 1938: Československo v zovretí mocností*, Banská Bystrica, 2019, s. 125-140.

⁶ PALÁRIK, Miroslav - MIKULÁŠOVÁ, Alena. Zásahy do vydavateľskej praxe v období autonómie 1938/1939 na príklade nitrianskeho regiónu. In SYRNÝ, Marek (ed.). *1939 - rok zlomu: Slovensko a Európa na začiatku 2. svetovej vojny*. Banská Bystrica, 2019, s. 434-446.

⁷ PALÁRIK, Miroslav - MIKULÁŠOVÁ, Alena - HETÉNYI, Martin - ARPÁŠ, Róbert. *The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism: Images from the Life in the Slovak Republic (1939-1945), Illustrated by the City of Nitra and Its Surroundings*. Berlin, 2018, 280 s.

⁸ PALÁRIK, Miroslav - MIKULÁŠOVÁ, Alena. Revízia znakov, symbolov, pamätníkov a sôch v období autonómie a Slovenskej republiky 1938 - 1945: príklad mesta Nitra. In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 3, s. 523-546.

⁹ PALÁRIK, Miroslav. Divadelníctvo v Nitre v rokoch 1939-1945. In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 2, s. 366-430.

¹⁰ PALÁRIK, Miroslav - MIKULÁŠOVÁ, Alena. *Libri prohibiti: Zásahy politiky do knižnej produkcie a knižničných fondov počas druhej svetovej vojny na príklade mesta Nitra*. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2016, roč. 4, č. 2, s. 117-137.

spevok k dejinám nitrianskych kín v prvej polovici 20. storočia¹¹; Nitrianske kiná v období druhej svetovej vojny¹²; Oslavy piateho výročia vzniku slovenského štátu v nitrianskom regióne¹³; Zásahy politiky do verejného priestoru na príklade premenovania nitrianskych ulíc v rokoch 1938 – 1945¹⁴; Slovenský štát. Príbehy obetí a páchatel'ov vojnovkej republiky¹⁵.

Ďalšie zdroje informácií som získala od Kataríny Potokovej, predsedníčky Židovskej náboženskej obce v Nitre, a to konkrétne text, ktorý bol vznikol v rámci Študentskej odbornej činnosti pod názvom: Dávidova hviezda očami jej detí v povojnových rokoch¹⁶, a tiež publikáciu (vzdelávací text): Židovské sviatky a kolobeh života¹⁷.

Osobné stretnutie s Katarínou Potokovou priamo v prostredí, kde sídli Židovská náboženská obec v Nitre, bolo pre mňa podnetné a inšpiratívne. Predsedníčka nitrianskej ŽNO mi poskytla niekoľko kontaktov na ľudí, ktorí sa témou holokaustu a židovskou históriou počas druhej svetovej vojny zaoberajú, či už v rámci odborného zamerania – Monika Vrzgulová z Ústavu etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave, Marián Naster – dokumentátor z Múzea holokaustu v Seredi, alebo to boli ľudia, ktorých sa transporty a židovská otázka priamo dotkla v rodinnej histórii – Eva Mosnáková, Žaneta Guzmická. Katarína Potoková mi odovzdala osobnú reflexiu spracovanú vo forme spomienkovej poviedky pod názvom „Jolanka“, príbeh malého židovského dievčatka Jolanky, ktorá musí pri rýchlom nástupe na transport svoju obľúbenú bábiku nechať doma, lebo sa jej nezmesť do kufríka. Emotívny krátky príbeh som neskôr do našej inscenácie vsunula ako divadelný snový obraz.

Okrem faktografického materiálu a osobných spomienok preživších, som sa snažila nájsť nosný príbeh v beletristickej podobe. Ako inšpiračný zdroj mi poslúžili knižné tituly: Doktor Mráz¹⁸; Hana¹⁹; Moruša²⁰. Všetky tri knihy prinášali silný príbeh, ktorý pôsobil autenticky, bol prirodzene „vrastený“ do doby, v ktorej sa príbeh odohrával a zároveň každá z nich na mňa zapôsobila niečím iným,

¹¹ PALÁRIK, Miroslav – FERIANCOVÁ, Alena. Príspevok k dejinám nitrianskych kín v prvej polovici 20. storočia. In Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae 27: spoločnosť, kultúra a každodennosť v dejinách Slovenska. Košice: UPJŠ, 2012, s. 272-281.

¹² PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Nitrianske kiná v období druhej svetovej vojny. In Historický časopis, 2015, roč. 63, č. 2, s. 291-312.

¹³ PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Oslavy piateho výročia vzniku slovenského štátu v nitrianskom regióne. In SNP - Slovensko a Európa v roku 1944. Banská Bystrica, 2014, s. 558-568.

¹⁴ PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Zásahy politiky do verejného priestoru na príklade premenovania nitrianskych ulíc v rokoch 1938 – 1945. In Človek, spoločnosť, doba. Stretnutie mladých historikov: zborník z vedeckej konferencie, ktorá sa konala v Košiciach v dňoch 16. - 17. októbra 2013. Košice, 2014, s. 215-224.

¹⁵ KOLEKTÍV AUTOROV. Slovenský štát. Príbehy obetí a páchatel'ov vojnovkej republiky. Magazín N, 2019, roč. 4, č. 3.

¹⁶ MIGROVÁ, Adriana – SZÓRÁDOVÁ, Sabína. Dávidová hviezda očami jej detí v povojnových rokoch. Stredoškolská odborná činnosť. Nitra, 2010, 30 s. + prílohy.

¹⁷ KAMENICKÁ, Viera. Židovské sviatky a kolobeh života. Bratislava, 2014, 67 s.

¹⁸ FULMEKOVÁ, Denisa. Doktor Mráz. Bratislava, 2018, 184 s.

¹⁹ MORNŠTAJNOVÁ, Alena. Hana. Praha, 2017, 310 s.

²⁰ WANDALL-HOLM, Iboja. Moruša. Bratislava, 2016, 376 s.

čo sa mi zdalo v súvislosti s realizovaním nášho projektu zaujímavé. Denise Fulmekovej sa podarilo v knihe *Doktor Mráz* zachytiť mechanizmy arizácie, ako fungoval protekcionizmus slovenského vojnového režimu, ako sa pomaly a nebadane začala šíriť nenávisť, až krutosť medzi ľuďmi, ktorí si boli pred pár týždňami blízki. Autenticky zachytáva túžbu obyčajných ľudí zbohatnúť a vlastníť majetok niekoho iného bez pocitu viny. Ako sa dokáže nespravodlivý akt v dobe, ktorá jej na to poskytne zázemie, premeniť na akt spravodlivý a väčšinou obyvateľstva akceptovaný. Hana od Aleny Morštajnovej bola pre mňa zaujímavá štruktúrou, formou rozprávania. Celá kniha plynie v istom napätí tajomstva, ktoré sa okolo postavy Hany od začiatku tvorí. Tajomstvo sa postupne odhaľuje a čitateľ až neskôr dostáva možnosť rozumieť tomu, prečo je Hana taká, aká je. Dôsledky prežitia holokaustu (traumatizujúce zážitky sú len jemne naznačené – napríklad, že Hane je vždy zima, alebo, že Hana musí mať v ruke vždy aspoň kúsok kôrky chleba) ovplyvnili jej neskorší život natoľko, že bez poznania kontextu si môžeme o nej myslieť, že je krutá, chladná, dokonca bez kúska empatie. O to viac potom rezonuje v čitateľovi záver knihy, keď pochopí, čím si prešla. Najsilnejší zážitok som mala z knihy Iboji Wandall-Holm s názvom *Moruša*. Autorka rozpráva sugestívnou optikou celú genézu svojho osudu, príbeh jej židovskej rodiny z Liptovského Mikuláša. Dej začína niekedy v 20. rokoch 20. storočia, keď mala 4-5 rokov a končí po návrate z koncentračného tábora. Obdivovala som jej vecnosť, konkrétnosť, precíznu prácu s detailom. Práve táto práca s detailom (opisy vôní, farieb, asociácií) bola pre mňa veľmi dôležitá v tom, že som si uvedomila, že prostredníctvom jedného autentického príbehu naozaj dokážeme zachytiť nesmiernu krutosť doby v celej jej šírke a hĺbke.

Keďže som vedela, že inscenáciu budem tvoriť s prevažne mladšími účinkujúcimi (deťmi), žiakmi základnej umeleckej školy, hľadala som detské príbehy, osudy detí, ktoré sa vinou politickej „hry“ dospelých dostali do hraničných situácií. Ideálne pre potreby prípravy podkladov pre inscenáciu sa javili diela: *Když*,²¹ *Běž, chlapče, běž*,²² *Deti holokaustu*.²³ Spomínané knihy mi pomohli lepšie uchopiť správanie, prežívanie a reakcie detí v takých hraničných situáciách, ako bolo napríklad násilné odlúčenie od rodičov, keď sa ocitli v cudzej rodine, ktorá sa dieťaťa ujala a skrývala ho. Ako deti vnímali nebezpečenstvo, neustálu prítomnosť smrti, pocity poníženia, vyčlenenia z kolektívu. Ako znášali odlúčenosť od rodiny. Hlavné knihy *Deti holokaustu* bola pre mňa silným dokumentačným svedectvom tejto roviny témy.

Ďalším zaujímavým a dôležitým zdrojom bola poviedková kniha od Emila Vontorčíka s názvom: *Nitrianske inferno a iné texty*.²⁴ Autor sa v nej beletrizovanou formou dotýka tragickej vojnovnej udalosti – bombardovania Nitry 26. marca 1945 sovietskymi leteckými bombardérmi. Prostredníctvom osobných spomienok konkrétnych ľudí, ktorí bombardovanie prežili, alebo ich blízkych, odkrýva živé, emotívne svedectvá. Z tejto knihy som si pre inscenáciu „požičala“

²¹ GLEITZMAN, Morris. *Když*. Praha, 2019, 220 s.

²² ORLEV, Uri. *Běž, chlapče, běž*. Praha, 2014, 194 s.

²³ VRZGULOVÁ, Monika. *Deti holokaustu*. Bratislava, 2007, 151 s.

²⁴ VONTORČÍK, Emil. *Nitrianske inferno a iné texty*. Nitra, 2010, 183 s.

niekoľko epizódnych postáv, ktoré dotvárali hlavný príbeh. Boli to postavy – kaplán Janega, mladý mliekar Ferko Baláž a pán farár Štefan Galla z Uljaku (dnes Veľké Zálužie).

Najdôležitejším a základným zdrojom, ktorý sa stal jadrom celej inscenácie bol príbeh malej Evy Felsenburgovej, ktorý bol odvysielaný v priebehu leta 2019 v repríze v slovenskom rozhlase - RTVS v relácii Encyklopédia spravodlivých pod názvom: „*Dievča vo fúriku*“²⁵. Po vypočutí relácie o osude malého židovského dievčatka – Evy Felsenburgovej z Nitry, ktoré počas vojny niekoľko mesiacov ukrývala Cecília Scheibenreifová, som vedela, že to je náš príbeh. Hlboko sa ma dotkol svojou zraniteľnosťou, odvahou, silou, ale predovšetkým ľudskosťou.

Až neskôr, keď som sa osobne stretla s Tomášom Čentěšom, právnikom záchrankyne - Cecílie Scheibenreifovej, ktorý v rozhlasovej relácii príbeh z veľkej časti vyrozprával, som sa dozvedela, že Eva, dnes Hava Felsenburgová, ešte stále žije v Izraeli vo veku, vtedy, v roku 2019, 81 rokov. Tomáš Čentěš nám po konzultácii s rodinou a s aktérmi príbehu poskytol súhlas na spracovanie príbehu v divadelnej inscenácii. Veľmi som si vážila jeho dôveru a ochotu poskytnúť nám autentický materiál z rodinného archívu – fotky a dokumenty, ale tiež to, že ochotne odpovedal na všetky otázky, ktoré som si v súvislosti s príbehom potrebovala ozrejmiť.

Druhá fáza: tvorivý tím, koncept, scenár, skúšobný plán

V tejto fáze bolo dôležité si ujasniť, akým spôsobom prerozprávať príbeh tak, aby zarezonoval, oslovil mladého diváka, aby sa ho dotkol. Vedela som, že inscenácia by mala priniesť i vzdelávací a edukačný rozmer. To je vlastne základná požiadavka autorov komplexnejšieho projektu, v ktorom sa rodiaca inscenácia mala stať jedným z výstupov projektu.

Snažila som sa získať čo najviac informácií o osude nielen malej Evy Felsenburgovej a o jej rodičoch Ferdinandovi a Herte, ale tiež o životnom príbehu druhej rodiny, ktorá je so židovskou rodinou úzko previazaná a to o Cecílii Scheibenreifovej, o jej troch synoch - Jánovi, Jozefovi a najmladšom Rudovi, ktorý má v príbehu silné miesto. S Tomášom Čentěšom som viedla prevažne emailovú komunikáciu, v ktorej ochotne reagoval na všetky otázky, snažil sa získať odpovede i na moje zdanlivo nepodstatné otázky, ktoré síce neboli pre príbeh podstatné, ale pre divadelné uchopenie boli dôležité, lebo dotvárali charakter postáv a hlavne mohli byť prirodzenou súčasťou divadelnej akcie. Zisťovali sme, akých mali chlapi priateľov, či napríklad vedeli hrať na nejakom hudobnom nástroji, alebo aký aktívny duchovný život viedli, či chodili do kostola, čím sa zaoberali, či napríklad svojej mame, Cecílii, vykali pri komunikácii, ako jej pomáhali s domácnosťou a hlavne, aký bol medzi nimi vzťah.

Otázky som smerovala i na Havu (Evu Felsenburgovú). Sprostredkovateľom komunikácie bol Tomáš Čentěš, preložil ich do angličtiny. Pýtala som sa, akým jazykom sa doma v rodine rozprávali, či si pamätá na nejaké detské piesne, či mala obľúbenú hračku, či si pamätá, ako prežívala celú situáciu, hlavne čas

²⁵ MOZOLOVÁ, Dagmar. *Dievča vo fúriku*. Premiéra relácie: 10. 12. 2017. Dostupné v archíve RTVS: <https://slovensko.rtvs.sk/rubriky/encyklopedia-spravodlivych/149994/dievca-vo-furiku>

úkrytu v skrini. Dostali sme ako tvorcovia vrúcny a úprimný pozdravný email od Havy, prihovárala sa nielen mne a mojim kolegom, ktorí boli súčasťou tvorivého tímu, ale i účinkujúcim, deťom, ktoré stvárnňovali jej osud a osudy jej blízkych. Odkaz deti dojal, i napriek diaľke (Nitra – Tel Aviv) sme zrazu cítili, že je Hava s nami, že si veľmi cení, že sme sa rozhodli jej príbeh zachovať a odovzdať hlavne mladej generácii, že je to pre ňu po toľkých rokoch veľké gesto zadosťučinenia. Uvádzam aspoň časť listu:

„Always remember that humanity, your country, your friends and families are counting on you – the new generation – to be good, kind and generous even in the face of darkness and evil.

I trust and believe that by learning my personal story you will chose to live your lives with compassion for others, though they may appear to be different – just like Cecilia and her boys chose to do in 1945.

With sincere thanks,

Eva Felsenburg (Hava Timor).“

Bolo to pre mňa, pre deti a pre všetkých účinkujúcich morálne povzbudenie, ale zároveň sme oveľa intenzívnejšie vnímali zodpovednosť voči žijúcej pamätníčke hlavného príbehu. Už to pre nás nebol anonymný príbeh, ani jeden z mnohých. Bol pre nás konkrétny a blízky. Ja som dosť riešila, do akej miery sa môžeme pre potreby dramatizácie a javiskového spracovania odkloniť od reálií, do akej miery môžeme upraviť, prípadne úplne „vymyslieť“ charakter postáv. Nemali sme k dispozícii úplne presne ich povahy, temperament, spôsob reči... atď. Dohodli sme sa, že sa nebudeme snažiť o divadelnú rekonštrukciu v dokumentárnej forme. Že priznáme umelecký vklad tvorcov, samozrejme, scenár pôjde pred realizáciou a skúšobným procesom na konzultáciu rodine (Tomáš Čentěš) a tiež pracovníkom Katedry histórie FF UKF v Nitre, ktorí budú „strážit“ historický kontext, fakty a reálie.

Pri tvorbe konceptu som stále mala na pamäti, že inscenácia by mala čo najviac komunikovať s mladým publikom. To znamená, že by sa mala sústreďovať na stvárnenie autentických vojnových situácii prostredníctvom detských a mladých hrdinov, ich optikou, ich očami vidieť, ich jazykom komentovať zložitost doby. Pretože práve táto optika je príťažlivá a generačne blízka súčasnému mladému divákovi.

Postupne, počas rozhovorov s deťmi v súbore na LDO (vekové zloženie detí 11-13 rokov), keď som ich oboznamovala s tvorbou scenára, videla som, ako ich tá téma i samotný príbeh zaujíma, ako sa pýtajú na kontext, súvislosti. Príbeh ukryvaného dieťaťa sa ich dotkol, vedeli si to predstaviť a potrebovali odpovede na otázky, napríklad: ako je to možné?, ako sa to mohlo stať?, prečo sa dospelí Židia nevzbúрили proti Nemcom?,... atď. Tak vznikol nápad prepojenia príbehu malej Evy z rokov 1944-45 so súčasnosťou, ktorú predstavujú postavy Nina, Michal, Martin a Samko – deti na prázdninách u svojich starých rodičov a ktoré v rámci hry a objavovania „pokladov“ na povale, objavujú i predmety, dokumenty, svedectvá z tej doby. Najskôr je to zvedavosť a zábava, vojenské artefakty slúžia v rukách chlapcov na adrenalínovú hru, smrť bagatelizujú. Postupne, hlavne

prostredníctvom prečítaných stránok zo starého denníka (ktorý nájdú v kufri), začínajú chápať situáciu realistickejšie a ich postoj sa mení. Deti na povale sú zaskočené, nečakali takú autentickú konfrontáciu, sú zasiahnutí hĺbkou tragédie. Tieto dve časové roviny sa v inscenácii striedajú najskôr izolovanie, neskôr dochádza ku vzájomnému prelínaniu, k prepojeniu. Postavy z minulosti sa ako živé memento pohybujú medzi postavami detí na povale hlavne v snových obrazoch. Je to snaha tvorcov apelovať na aktuálnosť príbehu, na krehkosť súčasnej stability, keď máme neotrasiteľný pocit, že dnes by sa také niečo nemohlo stať. Táto časová slučka, ktorá sa paralelne v inscenácii vyvíja a každá má svoj priestor, sa stala základnou kostrou konceptu na tvorbu scenára.

Ďalšou dôležitou rovinou scenára je už spomínaný výchovno-vzdelávací, edukačný rozmer. Na jednej strane som vedela, že sa žiada „prepašovať“ do scenára, do dialógov, do javiskovej situácie, do reči postáv terminológiu, pojmy, slová, ktoré úzko súvisia s dobou a nie všetci mladí ľudia chápu význam týchto slov (napríklad hospodársky Žid, arizácia, arizátor, ľudáci, Hlinková mládež, skonfiškovať, transport...), na druhej strane som sa snažila strážiť, aby všetky tieto pojmy nevyzneli ako násilný konštrukt, ale aby sa stali prirodzenou súčasťou replík v divadelných situáciách. Že práve rozohraná situácia by mladým ľuďom pomohla porozumieť významu týchto pojmov v kontexte zložitosti doby a nie iba v rámci výkladového slovníka. Pretože za každým týmto slovom je bolesť, tragédia, osobný príbeh plný smútku a častokrát i smrti.

Pri tvorbe scenára a replík, hlavne detských postáv zo súčasnosti, dostávali mladí herci príležitosť upraviť si svoj text podľa seba, aby pre nich vyznieval čo najprirodzenejšie. Akoby ho práve teraz povedali oni sami, za seba v autentickej, konkrétnej situácii. Na druhej strane v situáciách, ktoré sa odohrávali v roku 1942-45 som sa snažila v reči postáv dodržiavať archaickosť, dobovosť, ale zároveň som prihliadala na to, aby repliky boli uvoľnené, civilné, prirodzené, aby korešpondovali so sociálnym statusom a s prostredím, z ktorého postava pochádza, aby „nešušľali“ papierom.

Za dramaturga som si vybrala Zuzanu Strnátovú z literárno-dramatického odboru ZUŠ Jozefa Rosinského, ktorá bola s celým projektom od začiatku oboznamená. Zastávala dôležité kontrolné oko pri tvorbe scenára, neskôr počas skúšok jednotlivých výstupov pomáhala „čistiť“ mizanscény, rozmiestnenie hercov v priestore. Pripomienkovala herecký prejav, kládla dôležité otázky, ktoré nás posúvali k väčšej zrozumiteľnosti príbehu.

Priestor:

Keď sme pri počiatkových rozhovoroch s Miroslavom Palárikom, vedúcim projektu, uvažovali nad divadelným priestorom, kde by sme mohli inscenáciu nielen odpremiérovať, ale i hrať, ako najrozumnejšia možnosť nám prišla scéna Starého divadla Karola Spišáka v Nitre. Budova si pamätá časy, o ktorých náš príbeh pojednáva. Dokonca v jej priestoroch klubu Tatra sa zhromažďovali Židia pred odchodom na transport.²⁶ Plánovaná rekonštrukcia divadla nám však skompli-

²⁶ SLNEKOVÁ, Veronika. Kam sa podeli nitrianski Židia? Prečo je ich dnes v Nitre tak málo? In PALÁRIK, Miroslav a kol. Mesto pod mesto. Dejiny Nitry v školskej praxi. Nitra, 2011, s. 83-86.

kovala situáciu. Museli sme nájsť náhradný priestor. Voľba padla na nitriansku synagógu. Nie je to ideálny divadelný priestor, hlavne kvôli akustike, slovo sa nechceme ozývať, v synagóge sme hrali častejšie aj počas iných akcií (napr. Divadelná Nitra, Adventný koncert ZUŠky) a veľakrát sme sa trápili s echom, ktoré vzniká. Napriek tomu v kontexte témy a nášho príbehu sme pocítili možnosť symboliky a silnú prítomnosť genia loci. Už samotný priestor synagógy vytvára pietu a vzniká u diváka možnosť tvorby asociácií, kde si môže spájať miesto hrania s historickým kontextom doby. Hrací priestor sme otočili napravo od hlavného oltára a využili sme možnosť troch dverí, ktoré členili priestor a zároveň znížený strop balkóna trochu tlmil zvuk, aby sa nevytvárala ozvena hovoreného slova. Balkónová časť zároveň dobre poslúžila postave prezidenta Jozefa Tisa, ktorý zhora „rečnil“ k davu. Využívali sme takmer všetky vchody a východy. Postavy prichádzali a odchádzali z rôznych strán, čím sa podporila dynamika akcie. Zároveň sme rešpektovali ten istý vchod pre kuchyňu Felsenburgových a druhý fixný vchod pre dom a dvor Scheibenreifových. Na čelných schodoch, čiže naľavo od priestoru, kde sa hrá, sa rozložil orchester a detský zbor.

Scénická hudba:

Od začiatku som vedela, že silnou zložkou inscenácie by mala byť scénická hudba. Keď som o inscenácii premýšľala, automaticky mi v predstavách „naskakoval“ prítomný živý orchester, zložený hlavne zo sláčikových nástrojov a detský zbor. Nie je to jednoduchá cesta, pretože musíme počítať so vzájomnou synchronizáciou orchestra a hereckej akcie a hlavne v živom telese je vždy riziko, že sa čosi nečakané môže udiť. Zatiaľ čo hudobný nosič je konštantný. Napriek tomu riziku zážitok z prítomnosti hudobníkov na javisku, ich autentický, živý hudobný doprovod je pridanou hodnotou inscenácie, kvôli ktorej to riziko stojí podstúpiť. Využila som možnosť osloviť skúsených kolegov na domácej pôde, čiže na Základnej umeleckej škole Jozefa Rosinského, kde sláčikový orchester pod vedením skúsenej Jany Csampaiovej pracuje už niekoľko rokov. Tak isto som oslovila vynikajúcu hudobníčku, klaviristku Martinu Janegovú, vedúcu detského zboru Ivanu Lackovú a v poslednom rade dôležitého človeka – už spomínanú Zuzanu Strnátovú, ktorá okrem pozície dramaturga, k inscenácii skomponovala krásnu scénickú hudbu. Zuzana Strnátová citlivo, s hlbokým pochopením pre situáciu, dramatickosť deja, vnútorné napätie, atmosféru, členenie epizód vytvorila základné melodické motívy, ktoré vrstvila a ktoré fungovali v rôznych variáciách. Nosným motívom pre postavu Evy Felsenburgovej sa stala melódia detskej nemeckej riekanky *Hoppe, hoppe Reiter*, na ktorú si pani Eva spomenula, keď odpovedala na otázku, či si pamätá z toho obdobia na nejaké piesne, alebo detské hry. Zuzana Strnátová melodický motív riekanky funkčne a v rôznych variáciách využíva ako základ pre výstupy, kedy sa Eva objavuje na scéne. Čo ma najviac potešilo a chápem to ako znak profesionality autorky hudby, že sa vyvarovala emocionálnemu hudobnému ataku na diváka, hudba nepôsobí pateticky a monumentálne, je intímna, až nenápadná, napriek tomu silne podporuje situáciu na javisku. Divák ju vníma ako neoddeliteľnú súčasť príbehu bez toho, aby si jej prítomnosť uvedomoval, hoci vidí živý orchester priamo na scéne, vidí pohyby

dirigentky, nepôsobí to rušivo. Skôr naopak, uvedomuje si koncentrovanosť hudobníkov, ktorí tiež sledujú postavy na javisku, inscenácia vytvára kompaktný dojem súhry.

Zuzana Strnátová mala na starosti i zvukovú rovinu inscenácie - zvuk lietadiel - bombardérov, kroky, zvuk prichádzajúcich nákladných áut, zvuk streľby, zvuk rozbiehajúceho, či pískajúceho vlaku, ktorý sme niekoľkokrát použili i v symbolickom význame s odkazom na transport.

Základnej melodickéj linke urobila aranžmán ďalšia vynikajúca hudobníčka, Martina Janegová. Práve ona hudbe dala konkrétnu podobu tým, že rozložila hudobné party medzi sláčikový orchester, klavír, flautu a detský zbor a taktiež vytvorila scénickej hudbe notovú podobu. Martina svojou klavírnou interpretačnou zručnosťou a citom pre situáciu nám bola veľkou oporou i počas skúšobného obdobia, kedy zastupovala v druhej fáze skúšok celý orchester.

Scénografia:

Pri tvorbe scénografie som znovu oslovila kolegov - výtvarníkov, ktorých poznám a s ktorými mám dobrú skúsenosť v rámci spolupráce na iných projektoch. Peter Reháč je pedagógom na ZUŠ J. Rosinského vo výtvarnom odbore. Má prirodzený cit pre autentickosť, jeho návrhy sa opierajú o funkčnosť, znakovosť a minimalizmus. Vedeli sme, že dominantným scénografickým prvkom bude skriňa, ktorá bude zároveň slúžiť ako symbolický vchod do záhrobia - odchodu na druhý svet. Peter navrhol ďalšiu dominantu, ktorá by mohla členiť hrací priestor nie len v horizontálnej rovine, ale i vo vertikálnej - a to masívne schody a malú plošinu na povale. Na schody a plošinu použil staré drevené trámy, ktoré vytvárali pocit patiny a dodávali príbehu potrebnú vizuálnu atmosféru doby. Všetky scénografické prvky (skriňa, stôl, stoličky, komoda, lavica, fúrik, kufre... atď.) boli naozaj staré niekoľko desaťročí, do príbehu vniesli autentickosť a pravdivosť reálií. Scéna však nebola zbytočne zaprataná, vedeli sme, že herci potrebujú pre akciu priestor. Predovšetkým sme museli vyriešiť prestavby - keďže sa v inscenácii plánovalo pracovať s dvomi časovými líniami - súčasnosť (2020) a minulosť (1941-1945). Pracovali sme s verziou divácky priznanej prestavby, ktorú realizovali mladí herci Samo, Martin, Michal a Ninka - predstavitelia detí zo súčasnosti. Vedeli sme, že prestavby majú byť rýchle, jednoduché. Z tohto dôvodu sme pracovali len s minimom scénografických rekvizít, ktoré sa dynamicky dali premiestňovať 4 mladými hercami za 20 - 40 sekúnd.

Peter Reháč bol zároveň autorom návrhu vizuálnej grafiky na plagát inscenácie a pozvánku. Ako základný prvok použil fotografiu starého rebríka (na povalu) - ako symbol prepojenia minulosti s prítomnosťou. Tiež nám pomohol s vytvorením replík dobových novín *Nitrianska stráž* s príslušnými titulkami, ktoré deti našli v kufri a počas výstupu s novinami pracujú, nahlas z nich čítajú.

Kostýmy:

Ponúkli sme spoluprácu kostymérke Barbore Kotryovej, o ktorej som vedela, že už spolupracovala na inscenáciách z medzivojnového obdobia. Barbora ku každej postave ponúkla návrh v podobe skice a potom kostým prispôbovala herec-

kému predstaviteľovi. Keďže sa snažila o autentickosť, veľa kusov z odevov získavala na bazároch, burzách. Nové časti odevu „patinovala“, látku na niektorých miestach vydrala, prišívala záplaty, staré gombíky, základný kostým postavy dopĺňala dobovými kostýmovými znakmi – klobúky, šatky, rukavice, topánky. Práve táto precíznosť dodala inscenácii autentickú hodnovernosť. Počas generálového týždňa Barbora Kotryová sledovala jednotlivé postavy v akcii a priebežne kostýmy upravovala, prešívala, dopĺňovala.

V jej realizácii boli i drobné dobové rekvizity, s ktorými postavy pracujú – denník, medvedík, pracovná taška pána Felsenburga. Plyšový medvedík používaný hlavnou postavou inscenácie vznikol podľa fotografie, ktorú nám Eva Felsenburgová poslala emailom – je to jediná vec, ktorú si z tejto doby zachovala a uchováva dodnes ako cennú spomienku. Barbora Kotryová medvedíka ušila v novej podobe (hračka, ktorú si Eva drží napríklad počas pobytu v skrini) a tiež i v starej podobe, keď zaprášenú hračku po rokoch nachádzajú deti v skrini na povale. Takto isto má dve verzie aj Hankin denník.

Využitie IKT v inscenácii:

Už počas tvorby scenára vznikol nápad využiť v inscenácii projekciu. Využili sme ju v scéne pri bombardovaní Nitry, kde sme na stenu synagógy premietali staré fotografie Nitry, ktoré vznikli pár hodín po bombardovaní mesta, 26. marca 1945, zachytené Štefanom Blahom vtedajším policajným dôstojníkom. Rovnako v poslednom výstupe využívame videoprojekciu. Ide o zábery na súčasný židovský cintorín v Nitre. Oko kamery pomaly prechádza cintorínom, sníma nápisy na hrobch v tichej piete.

Všetky zložky – tvorba konceptu, písanie scenára, návrhy na scénografiu, tvorba scénickej hudby, návrhy kostýmov sa realizovali priebežne, v spolupráci celého tvorivého tímu a navzájom sa ovplyvňovali. Počas tejto fázy prípravy inscenácie sme návrhy spolu konzultovali v úzkom prepojení, hľadali najvhodnejšie riešenie, riešili nápady a postupne sme sa začali pripravovať na poslednú a najdôležitejšiu fázu a to skúšobný proces s hercami a hudobníkmi.

Tretia fáza: harmonogram skúšok, skúšobný proces, plánovaná premiéra

Už pri výbere hercov do jednotlivých postáv som si uvedomovala, že skúšobný proces bude náročný z niekoľkých dôvodov:

Po prvé - na scéne sa stretne viac generácií z rôznymi hereckými zručnosťami a skúsenosťami. Sama predstaviteľka Evy Felsenburgovej - Vanda Jechová mala na začiatku skúšobného procesu len 7 rokov. Najmenšia veková skupina – „*deti z dvora*“ mali 7-9 rokov, „*deti z povaly*“ (12-14 rokov), potom „*chlapci z dvora*“ (14-16 rokov), mladí predstavitelia jednotlivých postáv Rudo (10 rokov), Jozef (14 rokov), Jano (18 rokov), Hanka (18 rokov), mliekar Ferko Baláž (19 rokov), kaplán Janega (21 rokov), potom stredná generácia postáv, rodičia Evy – Herta a Ferdinand Felsenburgovci, Cecília, Pani Nagyová (cca 30 rokov) a najstaršia generácia - gardisti Rajtár, Palacka, predstaviteľ Jozefa Tisa (50-60 rokov). Okrem generačného rozdielu sa herecká zostava líšila i v hereckom prejave – bolo vidieť

vplyv prostredia, kde sa herci formovali, pôsobili. Napríklad divadelnú skúsenosť z ochotníckeho divadla (Janko a Martin Bogyo – gardisti) a potom Martin Uhlárik (Ferdinand Felsenburg), u ktorého sa prejavil vplyv štúdia herectva na konzervatóriu.

Po druhé – v scenári sú zakomponované snové obrazy, v nich sme plánovali využívať hercov, ktorí stvárnjú postavy, ako komparzistov. Uvedomovala som si, že tieto snové obrazy nesmieme v skúšobnom procese podceňiť, pretože ich synchronizácia (kostýmové prevleky, organizácia hercov, čiže, kam odídu po výstupe, aby sa mohli plynule, bez zbytočného prechádzania cez javisko, zapojiť do snovej scény) bude podstatná, aby inscenácia prebiehala hladko, bez chaosu. Aby každý herec vedel, kam má po výstupe odísť, aby bol k dispozícii na snový obraz.

Po tretie – spojenie činoherných výstupov s orchestrom a detským zborom.

S deťmi a mladými ľuďmi v rámci dramatickej tvorby pracujem už 25 rokov a počas tohto obdobia som získala skúsenosť, že najväčšou devízou detského predstaviteľa na javisku je jeho autenticita, civilný prejav a prirodzenosť. To samozrejme predpokladá pochopenie situácie v celej jej šírke, v kontexte motívov konania postáv, charakterov, vzťahov k iným postavám a hlavne pochopenie konania postáv v kontexte doby, v ktorej sa príbeh odohráva. Keďže sme na javisku pracovali i s malými deťmi, pre mňa bolo najdôležitejšie, aby deti rozumeli divadelným situáciám, ktoré rozohrávajú. Ešte pred samotným posunom scenára deťom, sme hlavne s mladšími deťmi mali skúšky, kde sme sa veľa rozprávali o dobe, o vojne, o historických udalostiach z príbehu. Zisťovala som, čo vedia o tejto smutnej histórii, ako to vnímajú, čo si o tom myslia. Predstavila som im príbeh Evy Felsenburgovej, ukázala fotografie, ktoré som mala k dispozícii z rodinného archívu od Tomáša Čentéša. Potrebovala som, aby deti vnímali Evu, Ruda ako konkrétne živé osoby vo všetkej svojej autenticite a nie iba ako divadelné postavy. Táto konkretizácia bola dôležitá, aby sa deti lepšie vedeli vcítiť do svojich replík, vedeli prirodzene reagovať na dramatickú situáciu zvnútorňovanou emóciou. Vytvárali sme s nimi rôzne situácie, v ktorých deti stvárnňovali svoje postavy, ale nemali ešte text, to znamená, že improvizovali, vedeli len, v akej situácii sa nachádzajú a ich úlohou bolo prirodzene reagovať slovom, gestom, akciou - takýmto spôsobom si pripravovali charakter svojej postavy. Snažila som sa vyhnúť mechanickému prehrávaniu detí, kedy deti reagujú a využívajú vonkajšie charakteristické znaky – prílišná gestikulácia a výrazná mimika emócie (strach, hnev, radosť, smútok...). Potrebovali sme, aby deti nešli do tejto formy herectva a pri silnej emócií zostali v mimike, vo výraze úplne prirodzené. Tak isto som mala pár individuálnych skúšok s Jánom Bodyom, Martinom Bodyom a Martinom Uhlárikom. Každý z nich mal iný herecký prejav, ktorý vo svojom prostredí (ochotnícke divadlo, profesionálna scéna činoherného divadla) samozrejme fungoval a bol na mieste. Vedela som, že ich potrebujeme zladiť, aby celá inscenácia i v hereckom prejave fungovala homogénne, jednoliato. Všetci herci však spolupracovali, chápali o čo nám ide. Tešilo ma, že som sa v hlavných postavách mohla oprieť o ďalších svojich kolegov z LDO a to Nikolu Jankovýchovú (predstaviiteľka Cecílie Scheibenreifovej) a Kristínu Šimkovú (predstaviiteľka

Herty Felsenburgovej). Obidve nám veľkým podielom pomáhali držať civilnú polohu ľudsky náročných scén. Táto prípravná herecká fáza trvala dva mesiace.

Po nej nasledovali jednotlivé skúšky podľa výstupov. Vytvorili sme časový harmonogram, kde sa každému výstupu venovalo 120-60 minút, raz-dvakrát týždenne počas jedného mesiaca na každý výstup. Neskôr sa čas skracoval (60-30 minút). Tu bol väčší priestor na hereckú tvorbu, drobnokresbu charakterov, prácu s motiváciou konania, prácu s podtextom, hľadanie vhodnej polohy emócie a hereckého prejavu, akcent na detail. Vedeli sme, že tu musíme odviezť čo najpocitvejšiu prácu, pomôcť mladým i starším hercom uchopiť postavu a zafixovať, lebo neskôr, pri spoločných skúškach už nebude priestor na takúto precíznosť.

Po tejto fáze sme sa sústredili na spájanie jednotlivých výstupov chronologicky do celku tak, ako sú v scenári. Pri týchto skúškach sme už mali výpomoc od Martiny Jangovej, ktorá aspoň prostredníctvom klavíra zastupovala scénickú hudbu a tak pomáhala vytvoriť atmosféru, či podčiarknuť dramatickú situáciu. Pri posledných skúškach sme už pracovali so snovými obrazmi a predstavovými scénami. Keďže v tejto fáze sme ešte nemali k dispozícii celú scénografiu, pracovali sme s náhradnými rekvizitami, aby si najmä deti zvykli, čo kam a kedy premiestňujú, akým spôsobom je „zaplnený“ javiskový priestor, aby sa v ňom vedeli prirodzene pohybovať.

S pedagógmi, ktorí mali na starosti hudobnú zložku inscenácie, sme sa dohodli, že skúšky budú prebiehať oddelene – to znamená, sláčikový orchester, dychové zastúpenie – flauty a detský zbor samostatne nacvičovali svoje hudobné party. K spojeniu malo dôjsť až v záverečnej fáze skúšok – dva týždne pred premiérou, čo sa i udialo. Pred plánovanou premiérou sme absolvovali dve celodenné skúšky s orchestrom a so zborom.

V tomto období sa začala pandemická situácia na Slovensku zhoršovať, počet pozitívnych prípadov na COVID-19 stúpil rýchlym tempom. Ešte v júni sme počítali s osobnou účasťou Evy Felsenburgovej, ktorá plánovala pricestovať s rodinnými príslušníkmi na premiéru z Izraela. Ale už začiatkom septembra sme vedeli, že Eva nemôže na Slovensko prísť, situácia v Izraeli sa tiež zhoršovala a z toho pramenili i letové obmedzenia. Boli sme z toho naozaj smutní, pretože sme s napätím a rešpektom očakávali jej reakciu na inscenáciu. Poslala nám pozdravné video, kde sa prihovára všetkým tvorcom inscenácie a ďakuje za oživenie jej príbehu prostredníctvom inscenácie. Vnímali sme to ako krásne gesto povzbudenia a úprimnej vďaky.

Stále sme však verili, že inscenáciu stihneme odovzdať divákovi.

Počas záverečných skúšok sme cítili, že postupne začína celá inscenácia fungovať. Videla som, ako krásne reagovali hudobníci (tiež žiaci ZUŠ J. Rosinského), že sú aktívnymi divákmi toho, čo sa deje na javisku pred nimi, že ich príbeh malého židovského dievčatka zaujal, že ho vnímajú, prežívajú ho, že sa doň ponárajú. Dotýka sa ich. Vo svojej podstate práve hudobníci boli prvými divákmi hereckej akcie. Na druhej strane bola pre malých i veľkých hercov úplne iná kvalita osobného zážitku hrať za doprovodu živej hudby, dokonca celého sláčikového orchestra, či detského zboru. Všetci sme cítili prepojenosť, rešpekt, duchovnú účasť.

Nadšenie a radosť, že to začínalo dávať spolu zmysel, striedala únava a vyčerpanosť, ale predovšetkým napätie zo zhoršujúcej sa situácie ohľadom nových hygienických opatrení kvôli pandémie COVID-19.

Bola to posledná fáza skúšobného procesu v posledný septembrový týždeň v roku 2020. Mali sme za sebou ťažký pandemický rok poznačený dlhým 5 mesačným lockdownom pre všetky školy, teda i pre základné umelecké školy, kde sa po celý čas realizovalo vyučovanie dištančnou formou. Napriek tejto situácii sa nám podarilo v máji 2020 pokračovať v skúšobnom procese (začali sme v októbri 2019) a v posledné septembrové dni sme, bohužiaľ, zastali tesne pred cieľom.

Premiéra bola naplánovaná na piatok dňa 2. októbra 2020 v nitrianskej synagóge. V pondelok 28. septembra sme ešte mali na ZUŠ J. Rosinského poslednú veľkú generálku. V ten večer však vyšli sprísnené obmedzenia a my sme vedeli, že inscenáciu nemôžeme odohrať pred divákmi. Vedeli sme, že to hlavne mladšie deti budú brať ťažšie, pretože na projekte pracovali celý rok. Aj pre nás to bola náročná situácia, príliš triezvo sme si uvedomovali, čo to znamená pre najbližšie dni, týždne. Nakoniec nás podporilo vedenie ZUŠ J. Rosinského, riaditeľka Anna Fintová vyslovila myšlienku, aby sme inscenáciu predsa len odohrali aspoň kvôli nahrávke na videozáznam, hoci pred prázdny hľadiskom.

Využili sme tak možnosť a termín prenajatej synagógy a dňa 2. 10. sme inscenáciu odohrali pred prázdny publikom kvôli videonahrávke. Je to v podstate metodický materiál, s ktorým sa v projekte počítalo. Teraz, spätne si uvedomujem v širších súvislostiach cennosť tejto nahrávky. Je to dôležitý dokument aj pre nás tvorcov, ale i pre všetkých účinkujúcich. Bol malým víťazstvom, zadosťučinením, že inscenácia sa nakoniec, i keď v inej forme, dostala k divákovi, ktorí o to prejavili záujem. Záznam sme zverejnili na internete na niekoľko dní symbolicky 17. 11. 2020, teda na Deň boja za slobodu a demokraciu. Mala pozitívny ohlas nielen medzi najbližšími (rodičmi) účinkujúcich, ale prejavilo o ňu záujem i širšie publikum.

Dokonca sa videozáznam dostal až k pani Eve Felsenburgovej do Izraela. Dúfame, že s pozitívnym prijatím.

K obnovení premiéry sa plánujeme vrátiť, pokiaľ to situácia dovolí. Proces skúšok sme realizovali i v termíne: október – november 2021. Bohužiaľ, sa situácia znova zopakovala.

Nový termín obnovení premiéry máme zatiaľ stanovený na 21. február 2022.

Mňa osobitne teší, že všetci protagonisti, ako malí, tak i veľkí herci, kolegovia a všetci, ktorí sa stali súčasťou projektu, majú živý záujem sa k projektu vrátiť. Pravdepodobne nás čakajú ďalšie prekážky, deti vyrástli z kostýmov, z vekovej kategórie svojej postavy, budeme sa musieť znova precíznejšie vrátiť k hereckej tvorbe, určite i hudobníci musia dôkladnejšie obnoviť skúšky, nácviky skladieb, ale všetci chceme, máme nádej, že inscenáciu napriek všetkým náročným prekážkam zahráme pred divákmi.

PRÍLOHA:

Scenár k divadelnej inscenácii Dievča vo fúriku

Javiskový priestor: Synagóga, bočný portál, pravá strana od hlavného predného oltáru

(Na javisku je scénografia, ktorá vytvára dojem povale, sú tam na seba poukladané staré stoličky, stôl, kufre, stará komoda, skrútený koberec, veľká perina, nejaké záhradné náradie, v centre stojí veľká drevená dvojdvierová skriňa, v priestore je šero, v úzadí je rebrík)

Výstup č. 1.

Prológ – Evička, 1945

Svetlo: šero ide do úplnej tmy, postupne sa rozsvetuje malé bodové svetlo na dolnú časť skrine

Zvuk: počuť vlak, ťažké kroky, streľbu - postupne zvuk stíchne, do ticha počuť zvuk otvárania skrine

Eva (6): *(sedí v skrini na malom drevenom stolčeku, spieva si pieseň Hopa Hopa raita, hrá sa s plyšovým medvedíkom, potom prestane spievať, prihovára sa mu)*

teraz musíš byť ticho, nesmieš nič hovoriť, musím ťa tu schovať pod vankúš, aby ťa nikto nenašiel, musíš tu počkať dovtedy, kým sa mamka a ocko nevrátia, ale neboj sa, ja tu budem s tebou, aby si sa nebál, budem ťa držať za labku.

Svetlo: bodové svetlo na Cecíliu

Cecília: *(stojí opretá o stĺp, počúva)* pssst Evka, tichúčko...teraz musíš byť tichúčko, vieš čo sme si povedali *(ide rýchlo ku skrini, zatvára ju, opiera sa chrbtom o ňu, predýchava)*

Zvuk: živé husle preberajú motív detskej riekanky v smutnej variácii, husle prebija zvuk vlaku, počuť iba vlak, neskôr postupne tichne

Svetlo: postupne bodové svetlá idú do tmy

Výstup č. 2.

Príchod detí na povalu, 2020

Svetlo: na povale je znova šero, mierne svetlo na hornú časť pravých dverí

Akcia: *pravé dvere sú otvorené, sú zatarasené pevnou oporou – paravánom, zo strany javiska je oň opretý rebrík*

Samo (11): *(je vidieť iba jeho hlavu, obracia sa na niekoho na svojej strane, divák nevidí na koho)* je tam tma, počkajte, neľahajte ma, Mišo, nelep sa na mňa, ale je tu rebrík, počúvajte chalani, dá sa zísť dole...idem *(prelieza dnu, schádza opatrne po rebríku)*

Martin (12): *(je na druhej strane)* druhý idem ja, no choď už *(divák vidí jeho hlavu)*

Samo: *(schádza po rebríku, otáča sa na Martina)* zišla by sa baterka, je tu úplná tma, povedz Mišovi, nech zabehne do komory, ale nech ho babka nevidí

Martin: *(otáča sa dozadu k Mišovi, ktorého divák nevidí)* Mišo, potrebujeme baterky, choď –

Mišo (12): *(je na druhej strane)* počul som, idem, ale čakajte ma!

Samo: *(opatrne ide do priestoru, všetko s prekvapením pozoruje, dotýka sa nábytku, snaží sa nezakopnúť do niečoho)* pecka!

Svetlo: stále je šero

- Martin:** (schádza tiež dole, správa sa rovnako ako Samo, prichádza k perine. Skočí na ňu, udrie sa o niečo, šúcha si nohu, potom nadvihuje perinu, vyťahuje spod periny kufor) auu! Doriti to čo tu je... au... Samo, pozri tento má 200 rokov!
- Samo:** (pribehne k nemu, stojí nad kufrom) Dobrý
- Mišo:** (zjaví sa nad dverami so zapnutou baterkou) chalani mám, idem dole (schádza po rebríku dole, nesie baterku, ide k Samovi a k Martinovi)
- Svetlo:** pracuje sa iba so svetlom baterky
- Martin:** (otáča sa k Mišovi) pozri čo tu je
- Samo:** (opakuje po Martinovi) má dvesto rokov
- Mišo:** (pozerá na kufor) nemá dvesto rokov, to by sa už rozpadol, čo tam je?
- Martin:** (s nadšením) možno nejaká bomba!...
- Samo, Mišo:** (trošku odskočia)
- Samo:** šibe ti? Kto by dával bombu do kufra?
- Martin:** babka nám stále hovorí, že nemáme sem chodiť, že sú tu haraburdy ešte z vojny! HA!!! Ukrýva tu bombu!
- Mišo:** úplne ti šibe, Martin, radšej to poďme otvoriť
- Samo:** ja to nechcem otvoriť, minule som videl taký dokument, ako našli mínu, keď kopali nejaký kanál a normálne vybuchla
- Mišo:** vy ste úplní debili, vojna je už história, nikto si na ňu nepamätá, ani babka nie, len nás straší, (otvára kufor tak, že divák nevidí obsah)
- Samo, Martin, Mišo:** (všetci traja potichu pozerajú do kufra)
- Samo:** (sklamane skomentuje) blbosti, hovadiny!
- Martin:** staré noviny, handry, nič zaujímavé
- Mišo:** (vytiahne staré noviny, prečíta dátum) Slovenská krajina 1. júl 1932, 30 halierov Triumf sokolskej mládeže v Prahe – sokolský dorast pochoduje – to čo je, že sokolská mládež?
- Samo:** čo ja viem? Nájdi si to na googli
- Martin:** to boli tí pionieri asi (berie si z kufra učebnicu, číta nadpis) Spevníček škol-skej mládeže rímskokatolíckej – päťdesiat najpotrebnejších cirkevných piesní, s povolením spolku sv. Vojtecha vydal kníhkupec Teodor Mesík, Modra 1938
- Samo:** (odchádza od kufra preč) hovorím, samé blbosti... shit (prechádza ku skrini, skúma ju)
- Nina (11):** (vystrčí hlavu spoza vchodu, odkiaľ chlapci prichádzali na povalu) aha, tu ste! Čo robíte?
- Samo:** (s nevôľou) nieéé! Nina, padaj dole, baby tu nemajú čo robiť!
- Mišo:** treskneš dole a my budeme na vine, ako vždy
- Nina:** tak vás nažalujem babke!
- Martin:** (pozrie na Sama, naznačí mu chyták) pokojne poď dole, ale sú tu pavúky a potkany
- Nina:** ááááá (hlava jej zmizne)
- Samo:** (ukáže Martinovi palec hore)
- Mišo:** aha...(odloží noviny, zoberie do rúk ďalšie noviny) Hlinkov sen skutkom, slovenský parlament deklaroval utvorenie slovenského štátu
- Martin:** (zoberie mu noviny z rúk, číta) streda, 15. marec 1939, zakladateľ a vodca Andrej Hlinka – (začudovane) aj my sme mali vodcu?

Mišo: *(berie ďalšie noviny, číta nadpis)* Nitrianska stráž, týždenník pre nitriansky kraj, I Svätopluk zaslúžil sa o slovenský štát -

Samo: *(je stále pri skrini, pokúša sa ju otvoriť)* nečítajte tie debiliny, to je mŕtvy dejepis, poďte mi radšej pomôcť otvoriť tú-to sk-ri-ňu *(naťahuje sa s dverami, nakoniec ich otvorí, nič tam nie je iba vankúš, stolček, sadá si do nej na stolček, šmátra rukami, spod vankúša vyťahuje plyšového medveďa, pozerá sa naň)*

Svetlo: bodové svetlo na sediaciho Sama v skrini, baterka sa vypína, pridáva sa modré svetlo na prichádzajúcich

Zvuk: znovu husle, opakujú motív detskej riekanky, ale v dramatickejšej polohe, počas prejavu Tisa, idú tichšie

Snový obraz Sama: *so stredných dverí postupne po jednom vychádza v šere niekoľko postáv, oblečení na cestu, kufre, batohy so sebou, kráčajú pomaly, niekto drží dieťa za ruku, bez slova vchádzajú do skrine vedľa Sama a vychádzajú zadnými otváracími dverami a pokračujú ďalej do pravých čelných dverí pri oltári, celá scéna je v tichu, bez textu, Samo na pohyb ľudí nereaguje, na balkóne nad hlavným oltárom sa objaví Jozef Tiso a číta prejav do mikrofónu:*

Svetlo: bodové svetlo na Tisa

„Má náš slobodný slovenský štát zmysel na tomto území, alebo nie? Jestliže má zmysel, tak všetky ťažkosti sa musia prekonať, všetky obeť musia byť prinesené, lebo vieme a budeme si vždy pevne vedomí, prečo ich prinášame. Dejinný zmysel slovenského štátu je v novom uplatňovaní a usporiadaní národnostného princípu v tom zmysle, že národnostný princíp, vedený kresťanskou náukou, nemusí a nesmie byť rozkladným činiteľom, ako tomu bývalo v minulosti. My Slováci chceme a teda i budeme spravodlivo žiť so svojimi inonárodnými spoluobčanmi s najlepšou vôľou a dôsledne dotiaľ, kým sa oni lojálne zachovajú k nášmu Slovenskému štátu. Takúto lojalitu v radostnej miere majú naši nemeckí spoluobčania, lebo poslúchajú rozkaz Führera, aby tento slovenský štát trval, bol pevne vybudovaný a mohol v najväčšom poriadku prosperovať. Vďaka kvitujeme našim Nemcom tento pozitívny pomer k nášmu štátu. Iné národné skupiny, nakoľko prejavujú k nášmu slovenskému štátu takúto potrebnú lojalitu, skúsia a presvedčia sa, že slovenský štát bude k nim nielen spravodlivý, ale i dobroprajný. Tento duch, duch slovenský a kresťanský menovite tu v Nitre od nepamäti vládol. Tu má svoje dejinné pamiatky už v našom kniežati Pribinovi a tu má i dnes svoju živú prítomnosť. Táto skutočnosť tvorí organickú spojku Nitry so slovenským telom. Preto ako bola Nitra slovenská už v dávnovekej minulosti, tak musí byť i dnes a zostane v budúcnosti“

7. máj 1939, pri príležitosti odhalenia sochy M. R. Štefánika v Nitre

Akcia: *Martin a Mišo počas predchádzajúceho diania v šere pripravujú rekvizity na retrospektívnu mizanscénu – prenášajú stôl do prednej časti javiskového priestoru, pridávajú tri stoličky a potrebné drobné rekvizity, potom opúšťajú javisko*

Samo: *(počas prípravy stále sedí v skrini, drží medveďa, akoby nad niečím rozmýšľal, po skončení prestavby v tme odchádza tiež z javiskového priestoru, zatvára skriňu)*

Svetlo: bodové svetlo na skriňu ide do tmy

Zvuk: husle pomaly tichnu

Výstup č. 3.

Cecília a jej synovia, apríl 1942

Svetlo: bodové svietenie na stôl

Cecília: *(prináša obrus, prestiera, odchádza, prináša taniere, rozkladá, prináša polievku)*

Jano (16): *(prichádza z ľavých dverí, vyzlieka kabát, berie mame hrniec z ruky)* dobrý večer, nechaj mama, ja naberiem, sadni si, oddýchni si.

Cecília: ďakujem Janko, naber aj chlapcom, vonku sú, hrajú futbal na dvore, isto sú hladní ako vlci, ešteže máme tie zemiaky a trošku zeleniny, pani Herta mi dala, za vyžehlené košele

Jano: *(rozkladá taniere, naberá do troch tanierov)* však mala aj začo, drieš tam, mama, celý deň, od skorého rána do večera

Cecília: nehovor tak Janko, veľa mi pomáhajú, však odmalička aj vás podporujú, nesmieš tak škaredo hovoriť o nich

Jano: mama a tanier pre teba ešte

Cecília: ja nebudem, jedla som u Felsenburgových... večeru

Jano: *(nedôverčivo sa pozrie na mamu)* isto?

Cecília: *(uhne pohľadom, ale rázne hovorí)* Isto, neboj sa, veď máme dosť zatiaľ, aj v týchto ťažkých časoch... božemôj... ale... čo sa to robí medzi ľuďmi... *(sadá si bezradne na stoličku)* dnes pobrali ďalších Židov, celý nákladný vlak, a ľudia ako supy, bola dražba v Zoborských kasárňach... ich nábytok... bože môj, čo budú mať, keď sa vrátia, všetko pobrali...

Jano: *(mlčky je, krája si chleba)*

Cecília: a ktovie kam ich berú, a tá Ružena Srpoňová, vieš, čo v kostole vždy tak v prvej lavici hlasno spieva, že jej dali papiernictvo po Wetzlerovi, však tá nič nevie o obchode, tak načo jej to dali...bože môj, takto cudzí majetok...zoberú... len tak...

Jano: Vilo Černický hovorí, že na arizácii nie je nič zlé, však že hádam sa nenechajú tie podniky schátrať, že niekto ich musí prebrať a že to je spravodlivé

Cecília: *(nahnevá sa)* Jano! A ty po rozumy chodíš k tomu ľudákovi? Černickému? A ty nemáš svoj rozum? Ako to nemôže byť zlé, zobrať druhému, na čom celý život drel? A choď po bratov, vychladne im večera, aj som zabudla od toľkého strachu...

Jano: *(trošku je mrzutý, ale poslúchne, vstáva, ide k ľavým dverám otvára, volá na bratov)* Jožo, Rudooo... večera... hybaj dnu! *(vracia sa späť k stolu)*

Akcia: *(z dverí sa vrúti dnu Jozef a Rudo, lopta v ruke, strkajú do seba, sú veselí)*

Cecília: *(ešte vždy je zamyslená, chlapci ju preberú)* ruky umyť, vonku je lavór pod gánkom, obidvaja, ale chytro!

Rudo, Jozef: *(idú s nevôľou nazad, počuť šplechot vody, zvuky umývania, potom sa vracajú späť)*

Jano: *(počas akcie)* máš pravdu mama, niekedy neviem ani, čo si mám o tom všetkom myslieť, však keď tie noviny človek zoberie do rúk, samá špina na nich, potom osprosiem úplne

Cecília: *(pohládí ho)* však ja viem Janko, ale pred chlapcami ticho, ticho už budme

Rudo (7): *(vybehne z dverí)* mamka, dva góly som dal a Fero od susedov je o dva roky starší ode mňa a nechytli

Jozef (14): (*ide za ním, smeje sa*) náročky pustil tie góly, lebo by si reval ako tur, ako minule a nikto sa s tebou nechce naťahovať

Cecília: ale chlapci, ako sa to k sebe správate? (*je stále vážna, smutná*)

Jozef, Rudo: (*vyčítia vážnu atmosféru, stíchnu, pozerajú prestrašene na mamu a potom na Jana*)

Jozef: čo sa stalo?

Jano: nič sa nestalo, len mama je unavená a vy sa tu ešte navádzate jeden do druhého

Rudo, Jozef: (*hlavy dole, potichu jedia*)

Jozef: (*náhle mu niečo napadne*) mamka, v sobotu budú v Tatrách premietajú Baróna Prášila, pani Felsenburgová mi dala tri koruny za vytrhanie buriny v prednej záhradke, to je akurát, že či mi dovoľíte -

Zvuk: rázne búchanie na ľavé dvere

Všetci pri stole: (*preľaknuto sa pozerú smerom k dverám, Jozef stíchnu*)

Cecília: (*pozrie na Jana, dá mu pokyn, nech ide otvoriť*)

Výstup č. 4.

Výšetrovanie šírenia letáku, apríl 1942

Jano: (*nadýchne sa a ide otvoriť*)

Juraj Palacka, člen HG: (*vchádza rázne dnu, poobzerá sa po priestore, ide rovno k stolu*) dobrý večer, pani Scheibenreifová, idem vo veci prešetrenia jednej nepríjemnej záležitosti

Chlapci: (*všetci traja sú ticho, v napätí, Rudo sa schová za mamu*)

Cecília: (*je tiež v napätí*) dobrý večer pán Palacka, v akej veci? Čo sa stalo? Niečo moji chlapci -?

Palacka: (*pozerá skúmavo raz na Jozefa a raz na Jana*) objavili sa letáky... na Číneši a vy tam slúžite pravda? U Felsenburgových? Tak?

Cecília: Tak. Ale snáď si nemyslíte, že ja...

Palacka: vaši chlapci tam chodievajú za vami... tak? Často...

Cecília: aké letáky? Čo za letáky?...

Jozef: (*ostrejšie*) my sme nič neurobili!

Palacka: nejaké hlasno sa brániš, chlapče... hm... (*vyberie z vnútorného vrecka zložený leták, rozloží ho na stole, díva sa na Jozefa a na Jana*)

Jano: (*berie leták do rúk, nahlas číta*) „toto ani nevereckí Česi nerobili, a ak by sa aj boli odvážili, ľudáci by celý svet zaplnili krikom, že vraj nám berú vieru. Ešte aj katolícka vláda siaha na svätých? Židom pobrali majetky, katolíkom berú svätých; Po maďarských svätých pôjdu českí a po nich ostatní, ešte aj sv. Jozef, Panna Mária a Ježiš Kristus, lebo boli Židmi; neostane nám ani jeden svätý; je ešte pán prezident kňazom, že toto trpí?...“ (*začudovane sa pozerá na leták*)... nerozumiem... o čo ide?

Palacka: (*pomaly, prísne, stále sleduje chlapcov*) niekto prepísal slová z listu pána farára Štefana Gallu z Uljaku, ktorý u vrchnosti intervenoval za ponechanie sochy sv. Štefana v jeho kostole.

Cecília: ale pán Palacka, ako by sa moji chlapci k takému listu dostali, veď vidíte, že ani nerozumejú, čo sa tam píše

Palacka: to ja viem, že nepísali, ale mohli roznášať... (*díva sa na Jozefa*) každý chce nejaké korunky nazvyš

- Jano:** (*podáva leták Palackovi*) nie sme sprostí, my sa do takých vecí nemiešame
- Palacka:** (*berie si leták a schováva ho*) no veď uvidíme... (*otáča sa na Jozefa*) ty si Jozef, pravda?... keby si niekoho videl, treba to oznámiť, to vieš? Keď neoznámiš, akoby si sám rozdával, je to protištátna činnosť a za to je basa!
- Cecília:** (*ostro*) pán Palacka, nestrašte ich, nevidíte, že sú to ešte deti?
- Palacka:** (*odchádza, vo dverách sa ešte otočí*) budeme robiť nábor do Hlinkovej mládeže, treba niečo robiť, angažovať sa za národ a nie len tak pobeňovať po ulici, túlať sa kade-tade
- Cecília:** (*vstáva, už je nahnevaná*) moji chlapci mi pomáhajú ako vedia, netúlajú sa, nemajú otca, obracajú sa viac ako tí vaši mládežníci. Vedia, čo je robota... (*zatvára dvere*) zbohom!
- Cecília:** (*pomaly sa obracia odo dverí a skúmavo pozerá na chlapcov*) Jožo, hádam si to neroznášal?... odkiaľ máš tie koruny?... si rozum potratil?
- Jozef:** (*prestrašene*) neklamem mama, od pani Felsenburgovej, veď sa jej spýtaj a to ja by som... viem, že to sa nemôže...
- Cecília:** (*vydýchne si, ide k nemu, pohladí ho*) dávajte si pozor chlapci, nech vás nenalákajú na toto politikárčenie, vidíte čo z toho je...
- Rudo:** (*zvedavo*) mamka a Ježiš Kristus je tiež Žid?
- Cecília:** (*rázne*) a už dosť! Ide sa spať! Ráno treba vstávať do roboty!
- Jozef:** (*Rudovi*) jasné že bol Žid, aj Mária aj Jozef a bež už do postele
- Rudo:** (*prekvapený*) fíha...a to sa môže o ňom hovoriť? (*hovorí si sám pre seba, vstáva ide preč*)
- Jano, Jozef:** (*berú zo stola hrniec, tanier, chleba, odchádzajú*) dobrú noc, mama
- Cecília:** (*sadá si ešte za prázdny stôl, dáva smietky a omrvinky zo stola dole, hovorí si sama pre seba*) čo je toto za svet... ešte aj sv. Štefan im vadí... a pravda, že pán prezident je ticho, ako sa len môže na toto pozerieť, kňaz... božemôj... a v kostole tiež sa divné reči vedú, akoby sme ani kresťania neboli... ešteže náš pán biskup Kmeťko netancuje tak, ako mu Tiso káže... ale všetko jedno, aj tak nič nezmôže...všetko je hore nohami...
- Svetlo:** zužuje sa bodové svetlo iba na Cecíliu
- Zvuk:** variácia sakrálnnej melódie – husle, prípadne violončelo...interpreti prichádzajú k Cecílii počas hrania do priestoru
- Cecília:** (*začína sa modliť do melódie, najskôr potichu, iba ako modlitba, nešíma si príchod hudobníkov, neskôr prechádza do spevu, stále sedí za stolom*) – spev
- Svetlo:** bodové svetlo na stredné dvere, postupne sa pridáva ďalšie modré v strede priestoru
- Snový obraz Cecílie:** zo stredných dverí vychádza Tiso, pred sebou nesie veľký kríž, za ním idú malé deti (vek 6-10), deti ho obstoja, Tiso sa otáča k nim, deti po jednom prichádzajú k nemu, do jednej ruky si dá kríž a chrbtom k divákovi deti delí na dve skupiny, díva sa im pri tom do očí, jedna skupinka po jednom odchádza do skrine, druhá skupina sa vracia späť, v skrini sedí pri otvorených dverách Evička a drží malého medvedíka v náručí, díva sa na deti, ktoré vchádzajú do skrine, všetko sa deje pomaly, paralelne so spevom Cecílie a za prítomnosti hudobníkov na scéne, Tiso sa obracia a ide späť za skupinkou detí do stredných dverí

Svetlo: bodové svetlo na skrini ide do tmy, po odchode Tisa všetko ide do tmy, svieti iba bodové svetlo na Cecíliu

Akcia: pravé dvere skrine sa zatoárajú, Evička sa vymieňa za Sama

Svetlo: bodové svetlo na Sama, Cecília ide do tmy

Výstup č. 5.

Hádka na povale, 2020

Samo: (sedí v skrini, drží medvedíka, akoby nad niečím rozmýšľal, hmka si potichu melódiu detskej riekanky Hopa Hopa raite – prejde do slovenskej variácie kolo-kolo mlynské

Svetlo: rozsvetuje sa bodák na Martina a na Miša, iba mierny, stále majú zapnutú baterku

Martin: (všimne si ho, práve drží v ruke starú vojenskú helmu, nasadí si ju na hlavu, vyskočí v postave vojaka, zoberie do ruky odlomenú nohu stoličky ako zbraň a zamieri na Sama aj so zvukom samopalu, strieľa na neho)

Samo: (prestrašene si dvíha ruky na hlavu)

Martin: (smeje sa) šibe ti, čo robíš, však sa len hráme

Samo: (vstáva, drží v ruke medvedíka, je vážny, neistý, obzerá sa po priestore) nejdeme už dole?

Mišo: (číta ďalšie noviny) čooo? Prečo? Však tu je kopec vecí zaujímavých a hento (ukáže na ďalšie kufre) sme ešte ani neotvorili

Martin: (začudovane sa díva na Sama) čo ti je?

Samo: (pozrie na medvedíka v ruke) pozri, čo som našiel v skrini

Martin: (berie ho do ruky) fúúúj, musí mať sto rokov, vyplznutý plyšák, tristokrát prelezený myšami (zahadzuje ho)

Samo: (nahnevá sa) čo si debil? Čo robíš? (sotí ho, ide pre plyšového medveďa)

Martin: (nechápe, vstáva, rozbieha sa za ním, skáče na neho) ty si debil, čo ma sáčes? Do mňa sa nebudeš dovoľovať! (klbčia sa na zemi)

Mišo: (ide za nimi, nechápe, prečo sa zrazu strhla bitka, snaží sa ich od seba odtrhnúť) obidva ste debili, čo vám šibe? Prestaňte, lebo nás začuje babka, vy debili! (podarí sa mu ich od seba odtrhnúť) čo sa bijete?

Martin: (dychčí na zemi) Samovi šibe, za hentú vyplznutú hračku, úplný debil

Samo: (sedí na zemi, tiež dychčí, drží plyšového medveďa v ruke, je ticho)

Mišo: (ide k nemu, skúma ho) to za toho? Čo máš v ruke? Ukáž.

Samo: (najsôr ho nechce dať, potom sa pozrie vážne na Miša, podá mu ho, stále je ticho)

Mišo: (chytí medvedíka do ruky, prezerá si ho, skúma ho, potom mykne plecami, pozrie na Martina, vymenia si pohľady)

Samo: (zachytí ich výmenu pohľadov, povie len tak pre seba) možno to niekoho je, stará hračka, ale pre niekoho môže byť dôležitý... neviem... tam v skrini... mal som divný pocit, strašne divný... bál som sa... ani neviem čoho... (pozerá stále na medveďa)

Svetlo: bodové svetlo na chlapcov ide do tmy, prelínanie svetla na hlavný oltár, neskôr pri snovom obraze modré svetlo na javiskový priestor

Zvuk: na schodoch je nastúpený sláčikový orchester, židovský motív, židovská pomalá pieseň (možno spev)

Snový obraz Sama č. 2.: počas piesne zo všetkých dverí prichádzajú do priestoru postavy s kuframi, s batohmi, idú veľmi pomaly, vychádzajú z jedných dverí, vchádzajú

do druhých, bez kontaktu, sústredení dopredu, všetci sú v tmavom oblečení, vážni, medzi nimi chodí Eva v červenom kabátiku, v ruke drží medvedíka, obzerá sa po dospelých ľuďoch, hľadá rodičov, dospelí vyfahujú malé žlté dáždníky, nevidiať im do tváre, Eva zostáva stáť úplne sama v strede javiskového priestoru, vyzlieka si kabát, zavesí ho na visiaci háčik, kabát sa zdvíha hore

Svetlo: modré svetlo odchádza, nahrádza sa žltým svetlom do stredu javiskového priestoru

Zvuk: na konci sa pieseň prelína so zvukom vlaku, zvuk ešte doznieva pri nasledujúcej prestavbe mizanscény – dvor – plot

Výstup č. 6.

Eva na dvore, leto 1943

Akcia: *(dvoja väčší chlapci prinášajú pletivo, postaví ho do stredu, ako plot, kde je Eva)*

Deti na dvore: *(vybiehajú spoza ľavých čelných dverí, majú so sebou medvedíka – podobného, ktorý sa už v hre vyskytuje, hádžu si ho, sú veselí, smejú sa, niektorí majú malú loptičku... sú hluční)*

Eva (5): *(pozerá na nich spoza plota)*

Zina (8): *(chytí medvedíka, chce ho hodiť Nine, ale medvedík zaletí k Eve, za plot)*

Deti na dvore: *(všetci spozornejú, dívajú sa na Evu za plotom, sú v očakávaní)*

Eva: *(zoberie medvedíka, obzerá si ho, potom sa prepchá cez medzierku a podáva ho deťom)*

Deti na dvore: *(strnulo hľadajú na Evu)*

Janka: *(potichu) ona je Židovka, nesmieme sa s ňou hrať*

Zina: *(podíde k plotu a vytrhne medvedíka z rúk Evy, odbehne k ostatným deťom, zavolá ich do hlúčika, rozpráva im, skôr šepká) moja babka mi hovorila, že Židia kradnú deti a podrezávajú ich, lebo potrebujú ich krv do svojho chleba a ten chleba volajú, že maces*

Eva: *(všetko počuje, nechápe, díva sa na nich, potom do zeme)*

Deti: *(všetci sa prestrašene dívajú na Zinu a potom na Evu)*

Zina: *a Židia všetko kradnú, preto sú takí bohatí, kradnú chudobným*

Miško (7): *(oddelí sa od hlúčika a díva sa na Evu, pozoruje ju, vytrhne medvedíka Zine z rúk a podáva ho Eve)*

Zvuk: *na husliach vybrnkaný krátky motív detskej riekanky Hopa Hopa raite*

Eva: *(stojí, nevie, čo má robiť)*

Herta Felsenburgová, matka: *(pribehne spoza plota, zaregistruje situáciu, zastane) Eva, nechaj medvedíka deťom a pod' domov, ja ti kúpim takého... a bude iba tvoj*

Eva: *(díva sa na Miška, nechotne odchádza za plot)*

Herta: *(objíma dcéru) pod' dieťa moje, a čo si tam robila, vieš, že za plot nesmieš chodiť*

Svetlo: *bodové svetlo na deti na dvore ide do tmy*

Zvuk: *husle – sólo motív zo skladby sláčikového orchestra*

Akcia: *dvoja chlapci otáčajú plot smerom k divákovi, Herta s Evou sa dostávajú do centra diania*

Výstup č. 7.

Felsenburgovci, jeseň 1944

Svetlo: bodové svetlo na trojicu otec, matka, Eva

Ferdinand Felsenburg (otec): (*prichádza v strachu, je rozrušený, skloní sa k Eve, pohladí ju, vytiahne z aktovky hrušku, podáva jej ju*) Eva, pozri, čo mám, je sladká ako med, zober si a choď sa hrať do záhrady, popozerať, či sa ešte lienky neschovali pre zimou, pohľadaj ich

Eva: (*zoberie hrušku, zahryzne, usmeje sa a odbehne preč*) ďakujem ocko

Ferdinand: (*otáča sa ku svojej žene Herte*) nemám dobré správy, Herta, musíme niečo urobiť, nemôžeme čakať, kým už aj pre mňa nebude platiť hospodárska výnimka

Herta: (*je v strachu, s očakávaním sa díva na Ferdinanda*) ale veď si známy stavebný inžinier, máš dobré... máš vynikajúce výsledky... poznajú ťa, vážia si ťa... to predsa nemôžu...-

Ferdinand: (*preruší ju*) Herta, nevidíš, čo sa deje? Že tu vôbec nejde o to, kto ako pracuje? Pozri na Starkovcov, Julovi zobrali kino Palace a Aurelovi, jeho synovi Tatra, a všetci dobre vieme, že Julio to záhradné kino budoval na kolene, drel niekoľko rokov, kým začal prosperovať. Sú to slušní ľudia... a čo im to pomohlo? Nemôžeme si pred pravdou zakrývať oči, lebo bude neskoro...

Herta: (*je rozrušená, nervózne chodí*) ale kam pôjdeme? Veď toto je náš dom, tu sme doma, Ferdinand, keď bude najhoršie, môžeme sa schovať v pivnici, môžeme si tam pripraviť úkryt, zásoby jedla

Ferdinand: Nie Herta, ty nevieš, ako snoria gardisti, s bodákmi, strieľajú do slamy, nie, nie! musíme odísť, odísť...

Herta: (*zakrýva si tvár dlaňami*) bože môj, Eva je ešte taká malá, kam pôjdeme? Bože môj, čo bude s nami...

Ferdinand: (*objíma ju, hovorí potichu*) neboj sa, mám plán, naši známi – Nagyoví na Zobori majú statok, hospodárstvo, už som sa tam bol pozrieť, urobia nám úkryt v zemi, dáme im peniaze a budú nám nosiť jedlo

Herta: (*je stále zúfalá*) veď ide zima Ferdinand, ako budeme v tej zemi, ako divosi, Eva tam prechladne, nemôžu nás schovať niekde v dome? Hoci aj v maštali, alebo na pôjde, veď –

Ferdinand: (*už je nahneváný*) Herta, prestaň... musíme byť silní, neboj sa, dajú tam slamu, seno, deky, postarajú sa... my musíme zatiaľ nenápadne schovať cennosti a predať drahší nábytok, ale nesmieme vzbudiť pozornosť... rozumieš Herta?

Herta: (*už sa upokojila, dýcha zhlboka*)

Eva: (*pribehne so zovretou dlaňou, teší sa, ukazuje rodičom*) mám lienku, pozrite, mám ju v ruke, aha... (*otvára dlaň do malej škáročky, ukazuje lienku rodičom*)

Herta: (*pohládí ju*) pusti ju... pusti ju na slobodu Evička

Herta, Ferdinand: (*odchádzajú z javiskového priestoru*)

Eva: (*zostáva v centre, drží lienku, necháva si ju ložiť po ruke, až kým nevzlietne*)

Zvuk: začína spievať riekanku Hopa Hopa raite, melódiu preberá sláčikový orchester

Svetlo: bodové svetlo na Evu, začína sa prelínať s modrým svetlom, veľmi jemným na Evu, ďalšie svetlo žlté ide na balkón, oproti divákovi

Akcia: z balkóna sa spúšťa dole žltý dáždňik a podberie červený Evin kabátik, ktorý tam stále visí zo snového obrazu Sama č.2, kabátik zostáva v žltom visiacom dáždňiku

Eva: (v tme odchádza z javiskového priestoru)

Výstup č. 8.

Jozef a Hanka, jeseň 1944

Svetlo: bodové svetlo na Jozefa a Hanku v prednej časti javiska

Jozef (16): (prichádza s Hankou, je veselý, snaží sa ju chytiť za pás)

Hanka (15): (vykrúca sa, smeje sa, potom zvažnie) Jožo, pusti, ešte nás niekto uvidí, vieš aká je moja mamka a tvoja to tiež nerada vidí, už mi dala kázanie, strašne som sa hanbila... a chcem ti niečo povedať, čo som videla dnes ráno...

Jozef: (obíde ju z druhej strany, pobozká ju na líce) moja mama ešte umýva riady po večeri u Felsenburgových, domov chodí až po ôsmej, neboj sa... Hanula, pod' ku mne...

Hanka: (rázne ho odstrčí) Jožko, nechaj... (znova zvažnie, zosmutnie) myslíš, že sa u nás, v Nitre bude bojovať? Že sem príde front? Dedko každý večer počúva v rozhlase Londýn, všetci musíme byť ticho, babka pri tom drží ruženec v ruke a potom nás všetkých do radu prežehnáva. Otec nadáva a mama lamentuje. Len brat plieska dvermi.

Jozef: (zo scénografie vytiahne starú lavičku, sadá si na ňu, je tiež vážny) tvoj brat... Mišo je komunista?

Hanka: (prestraší sa, dá mu prst na ústa) psst... ticho Jožko, nehovor tak nahlas... neviem... vieš, že mňa z týchto rečí vždy vyšachujú... ale otec sa s ním ška-redo háda, nazýva ho zradcom slovenského národa a posielal ho do Čiech, do Prahy, je to ešte horšie, ako keď prestal chodiť do kostola. Doma je dusno... ani sa mi tam nechce ísť... u vás je pokoj...

Jozef: (zasmeje sa) to preto, že mama sa veľmi do politiky nestarí, Jano sa na fur-mankách snaží čo najviac zarobiť a Rudo je decko... pre neho je najdôležitejší bicykel - vojna-nevojna.

Cecília: (prichádza zamyslená k nim)

Jozef, Hanka: (prestrašene sa od seba odtrhnú, čakajú negatívnu reakciu)

Cecília: (vôbec to nerieši, je zamyslená, díva sa na nich so strachom, vážne)

Hanka: dobrý večer pani Scheibenreifová

Jozef: (vstáva) mamka, čo tak skoro ideš, stalo sa niečo?

Cecília: (sadá si na lavičku, pohladí Hanku) už... (hľadá slová, potom sa nadýchne, pevne povie) už nebudem chodiť k Felsenburgovým Jožko, odsťahovali sa... k príbuz-ným... ďaleko... posledný raz som bola...

Jozef: (spýtavo sa pozrie na matku) tak zrazu? Teraz??? Ved'... ved' to je nebezpeč-né... stále sú transporty, ešte ich niekde chytia, ved' pán Felsenburg má výnim-ku, prečo tak napochytne?

Cecília: (neodpovedá mu, díva sa na Hanku) deti moje, aká budúcnosť vás čaká, čo je to za dobu... ani ľudskosť, ani Boh... (vstáva, stále zamyslená do seba, odchádza)

Hanka: (pozrie na Jozefa) ja už pôjdem Jožko, choď za mamou, utrápená je, ktovie ako to je... radšej nevedieť

Jozef: (*objíma ju, (usmeje sa na ňu, prstom jej prejde po líci, kde jej dal bozk) neboj sa, mamka sa vždy zbytočne strachuje, odkedy nás vychováva sama, je to ešte horšie... vidíme sa zajtra (odbehne)*)

Hanka: (*zopne ruky k modlitbe) pane bože, snažne ťa prosím, nech už táto vojna skončí, nech nás obíde front, nech sa už otec s Mišom nehádajú a mama dookola nebedáka, lebo sa z toho zbláznim... amen... (chce vstať, potom si na niečo spomenie, vyberie si spoza vnútorného vrecka kabáta denník, niečo si do neho zapisuje, potom to po sebe číta, najskôr sa usmeje, potom zväžnie)*)

Zvuk: počuť ťažké nákladiaky, vojenskú techniku, postupne zvuk ide do ticha

Hanka: (*zľakne sa, vyskočí, denník jej vypadáva z rúk, uteká preč*)

Svetlo: bodové svetlo na denník a na prázdnu lavičku zhasína

Výstup č. 9.

Hankin denník na povale, 2020

Svetlo: bodák na chlapcov na povale

Akcia: *Martin je urazený, je trochu bokom, Samo je stále zaskočený, nezvyklo tichý, Mišo sa hrabe v kufri*

Nina: (*vidieť jej iba hlavu) chalani, už ste tu strašne dlho, nudím sa...*

Samo: (*naštvané, hodí k nej niečo z kufra, nejakú drobnú rekvizitu) hraj sa na tablete... alebo si pusti telku, proste zmizni!!!*

Nina: (*prelieza cez zábranu, ide rebríkom dole*)

Martin: (*naštvoe sa úplne) čoooo? Nina! To bude s tebou otrava! Toto nie je pre baby, už som ti to povedal a sú tu tie potkany!*

Nina: (*zoskočí) Nie sú, pýtala som sa babky! Pche!*

Mišo: (*vyťahuje spod kufra Hankin denník, otvára ho a začína čítať*)

Samo: čo? Ty zradca, ty judáš! Ty bonzáčka, ty si nás prezradila?

Nina: (*stane si oproti Samovi) nie som ty! Mám rozum, ako to zistiť!*

Mišo: (*vstáva, ide k nim) našiel som denník!*

Martin: (*trochu posmešne, stále má na hlave vojenskú helmu) Hitlerov?*

Mišo: nie... nejakej baby!

Nina: (*začne ju to zaujímať) čo? dievčenský denník?, ukáž! (vytrhne ho z Mišových rúk, začne si v ňom listovať, sústredí sa na jednu stranu, usmeje sa a nahlas číta) dnes, 27. novembra 1944 ma Jožko prvý krát pobozkal. Viem, denníček môj, že by som mala prežívať šťastie, ale ja sa tak veľmi bojím. Videla som, ako na Kapitulskej ulici gardisti na smrť dobili mladého Žida. Vybehol z nejakého domu na Križnej, utekali po ňom, kričali, nadávali do špinavých psov a potom ho na tej Kapitulskej dobehli, skopali na zemi, do hlavy, do brucha, kričal, že nič neurobil a oni, že sa nemal schovávať, že mal ísť so svojimi na vlak, že zmeškal transport a že teraz nech zdochne na ulici a odišli... na ulici nikoho... alebo sa všetci poschovávali a on tam taký krvavý... Nikomu som to nepovedala, lebo naši sa aj tak hádajú a Jožkovi som... pre ten bozk...*

Samo, Mišo: (*počas čítania denníka, vstávajú a idú k Nine, stoja ticho a počúvajú)*

Martin: (*počúva tiež, počas čítania si dáva dole prilbu a drží ju v ruke, nevie, čo s ňou)*

Nina: (*je vážna, díva sa na chlapcov, denník stále drží v ruke) kto sú to gardisti? To boli Nemci?*

Samo: (*drží v ruke plyšového medveďa, pozerá na neho skúmavo, opatrne, pokýva hlavou*) nie, to boli naši

Mišo: (*doplňuje*) to boli naši, čo držali s Nemcami

Nina: (*nerozumie*)... tomu nikto nemohol pomôcť?
nikto jej neodpovedá, všetci sú ticho

Svetlo: postupne pri čítaní denníka sa mení žlté svetlo na modré a postupne slabne, až počuť iba Mišov hlas

Mišo: (*zoberie späť denník, otočí stranu a nahlas číta*) 16. december 1944, dnes sa stala hrozná vec, mama mi povedala, že na Zobore gardisti našli 13-tich Židov ukrytých v zemi, na statku u Nagyových...že ich udali susedia, lebo im vraj závideli, že dostali od Židov zaplatené, ale šíria sa reči, že tam boli aj Felsenburgoví, babka horekuje, že určite ich rovno zastrelili, že čo by ich brali dakde do Poľska, že ich rovno tam všetkých zabili, a že to aj tak nie je pravda s tými koncentrákmi, že všeličo sa šušká, že ich tam aj tak všetkých strieľajú, ja sa len bojím, aby sa to pani Scheibenreifová nedozvedela, lebo -

Svetlo: boďák do stredu miestnosti pred skriňu, najskôr iba šero pri prestavbe

Hudba: zvuk rádia, pieseň Kamaráti na stráž - Hlinkova Garda

Výstup č. 10. Pani Nagyová prosí o úkryt pre Evu, december 1944

Akcia: (*2-3 chlapci vytvárajú prostredie kuchyne u Scheibenreifových, stôl, 3 stoličky*)

Cecília: (*berie prútený kôš, položí vedľa stola, triedi vyprané šatstvo, pozorne pozerá chlapčenský kabát, vidí dieru*) ja toho Jozefa vytrieskam, nevie dať pozor na svoje veci, koľko mu dohováram, prosím... bude chodiť ako posledný cigáň z Tormoša, nech -

Zvuk: (rázne zabúchanie na dvere)

Cecília: (*zľakne sa, ale nakoniec neisto zvolá*) voľno, doma sme, nech sa ráči ďalej

Pani Nagyová, mladý kaplán: (*vojdú dnu, pozdravia, opatrne sa obzerajú po miestnosti*)

Pani Nagyová: dobrý večer pani Scheibenreifová

Pán kaplán Janega: Pochválen buď Ježiš Kristus

Cecília: (*vstáva, je vystrašená, vidí, že prichodiaci sú vážni*) na veky amen pán kaplán, čo sa stalo, pani Nagyová? (*stíši hlas, opatrne*) Je treba niečo z domu, pre Felsenburgových, alebo nebodaj ochorela Evička?

Nagyová: pani Cecília, zle sa stalo... veľmi zle, zobrali ich, všetkých 12-tich z bunkru, udali nás... asi susedia

Cecília: (*sadá si znova na stoličku*) Bože môj, bože môj, hrôza

Janega: (*sadá si k nej tiež*) Evičku nenašli, bola s pani Nagyovou na prechádzke, keď robili raziu

Cecília: (*stále je zmätená, vydýchne si*) bože môj, ako to mohol niekto, takto... to malé dieťa, videla to?

Nagyová: nie, prišli sme a už bol bunker prázdny, ale bojíme sa ju nechať u nás... mysleli sme si, že by ste si ju mohli na čas zobrať, nemôžem ju v bunkri samú nechávať a u nás sa nedá, nemám ju komu...

Janega: (*prosebne*) vás pozná

Cecília: (*vstane, rozmýšľa, nahlas dýcha, vydýchne*) dobre pani Nagyová, len ako ju dostaneme od vás zo Zobora...

Janega: musí to byť nenápadné, viete, že stále kontrolujú, hliadkujú...nemôžeme ju preniesť ani vozom, pod Zoborom, pri kasárňach je hliadka, kontrolujú všetko, bodákmi hľadajú...strieľajú do sena

Pani Nagyová: mysleli sme na vášho Jožka, že by mohol s fúrikom, Eva je maličká, zmetí sa, naložíme na ňu uhlie, alebo drevo

Cecília: *(stojí, rozmýšľa, váha)* nie Jožko, toho budú kontrolovať, Rudo pôjde...

Pani Nagyová: *(prekvapene, vystrašene)* Rudo?...nerozumiem...

Janega: *(začudovane, odmietavo)* to je ešte dieťa, nemôže predsa -

Cecília: *(preruší ho, pozrie priamo na nich)* veď práve, je to dieťa, jeho kontrolovať nebudú...*(sadá si, dlaňami si trie spánky, modlí sa)* svätá panna Mária, matka naša, ochraňuj svoje deti, oroduj za nich, chráň od všetkého zlého...

Svetlo: bodák ide pomaly do tmy

Zvuk: sláčikový orchester, opakuje sa motív židovskej piesne bez spevu

Výstup č. 11.

Rudo zachraňuje Evu, december 1944, podvečer

Svetlo: šero, slabé svetlo na Ruda

Zvuk: motív židovskej piesne bez spevu, doznieva počas akcie

Rudo: *(vychádza z dverí oproti hlavnému oltáru, bokom ku scéne, tlačí fúrik, je opatrný, obzerá sa, na chvíľu si ho položí oddychuje, obzerá sa po okolí, potom skúma obsah fúrika, preskúpa uhlie, chce ísť ďalej)*

Ferko Baláž (17): *(ide z tých istých dverí, nesie kanvicu mlieka a na pleci konáre, drevo, ide rázne dohoni oddychujúceho Ruda, zloží si drevo tiež oddychuje)*

Rudo: *(je trochu vyplašený, dvíha fúrik, chce ísť ďalej)*

Ferko: *(zastavuje ho)* ty si ten najmladší od Scheibenreifových, že?

Rudo: *(opatrne)* áno... *(je ticho, pozerá do zeme)*

Ferko: *(veselo)* čo sa tak trasieš, veď ťa nezjem, s Janom, s tvojím bratom chodím občas na furmanky, ale ja nemôžem často, chodím s povozom pre mlieko do Janíkoviec a potom roznášam do Horného mesta... *(usmeje sa)* aj pánovi biskupovi Kmetškovi nosím mlieko

Rudo: *(stále sa díva do fúrika, znovu ho chce dvihnúť)* ja viem, ja ťa poznám... už musím, mamka sa o mňa bojí

Ferko: *(ponúka mu kanvicu)* napi sa, zostalo... vždy niečo zostane, nechajú mi, nosím domov... je čerstvé

Rudo: *(zoberie kanvicu, krátko sa napije, potom rázne dvíha fúrik)* ďakujem, ja už fakt musím *(odchádza)*

Ferko: *(volá za ním)* dávaj si pozor, aby si to uhlie nevykotil dakde do jarku... a pozdravuj doma... *(odchádza poza divákov do pravých dverí pri čelnom oltári)*

Rudo: *(prichádza do stredu scény, položí fúrik, je unavený)*

Svetlo: bodové svetlo do centra diania, kuchyňa Scheibenreifových

Cecília: *(vybehne z pravých dverí hracieho priestoru, je rozrušená, uteká rovno k Rudovi, silno ho objíma, volá na Joža)* Jožko, Jozef, poď dnu, chytro

Jozef: *(vchádza dnu, nerozumie situácii, oborí sa na Ruda)* na kiego d'asa ťaháš to uhlie dnu, zober ho do šopy, si rozum potratil?

Cecília: (ukáže mu prstom, aby bol ticho) pomôž mi Jožko (skláňa sa nad fúrikom, vyberá rohy plachty, pobáda Jozefa, aby pomohol, dvíhajú spolu uhlie s plachtou, pod uhlím je skrčená Eva)

Jozef: (je prekvapený, stále nerozumie, díva sa do fúrika, potom so strachom na matku)

Cecília: (dvíha Evu, objíma ju, drží ju v náručí) ďakujem ti matka Božia za tvoju ochranu

Eva: (je vyčerpaná, špinavá, ledva sa preberie, zase upadá do spánku)

Jozef: (stále prekvapene) to je Eva... Felsenburgových... ako to? Neodišli ku známym na Moravu? A kde má rodičov? (otočí sa na Ruda) ty si ju priniesol Rudo?... Odkiaľ?

Rudo: (dolieha na neho vypätie, únava, strach, sadá si na zem, skôr sa „poskladá“, hovorí ticho) zo Zobora

Jozef: (otáča sa na matku) Mama, Kriste na nebi, taký risk!... u nás nemôže zostať, veď vieš, že robia razie, keď ju nájdú, pôjdeme všetci, treba ju vrátiť rodičom

Cecília: (kladie ju na perinu, dvíha sa, pozerá vážne na Jozefa, hovorí pevne) nenájdu ju

Jozef: (pozerá na matku, na Evu, na Ruda, chce niečo povedať, potom rozhodí ruky, chce odísť)

Cecília: (rázne, tvrdo) rodičov zobrali... a to ju mám teraz vyložiť pred dvere? Na, berte si ju! Zastreľte!!! Vezmeš si to na svedomie, Jožko?... (zatoára oči, hlasno dýcha) veď som ju od malička na prsiach nosila... (plače) je ako moja... vaša sestra... je to ešte dieťa... za nič nemôže

Jozef: (rezignuje, obracia sa späť) veď ja viem... (ide k fúriku, pozerá doň, vyťahuje malého macíka, chvíľu ho drží v ruke, nevie, čo s ním, potom ide k spiacej Eve, dáva jej ho jemne do náručia, vracia sa pre fúrik, uloží plachtu s uhlím späť do fúrika a odchádza preč)

Cecília: (klakne si k unavenému Rudovi, objíma ho, hladká, stále plače) nikto ťa nezastavil, synček?

Rudo: (zavrtí hlavou, potom si spomenie) Ferko Baláž, ten, čo chodí s koňmi a rozváža mlieko, ale nič nezbadal mama, dával som si pozor, tak ako ste mi nakázali, aj ty, aj pani Nagyová

Cecília: (vydýchne si, ďalej objíma syna)

Zvuk: počas intímnej scény Cecílie a Ruda nastúpi detský zbor na zadnú časť balkóna, spieva židovskú pieseň za doprovodu huslí alebo priečnej flauty, pieseň pokračuje počas nasledujúceho snového obrazu Evy

Svetlo: bodové svetlo na Cecíliu a Ruda, postupne ide do tmy

Výstup č. 12.

Evin sen, december 1944

Svetlo: prelína sa bodové modré svetlo na spiacu Evu na perine, neskôr prechádza modré svetlo na hrací priestor na deti

Snový obraz Evy: do stredu priestoru pribehnú zo stredných dverí deti, smejú sa, hádžu si loptu, Miško sa otáča smerom k spiacej Eve, prichádza k nej a jemne ju zobudí, Eva vstáva, Miško ju berie za ruku, prichádza ku skupinke detí, púšťajú ju medzi seba do stredu a všetky deti sa s ňou hrajú, smejú sa, aj Eva sa smeje

Zvuk: zvuk pískania vlaku, neskôr rozbiehajúci sa vlak

Otvárajú sa čelné stredné dvere oproti divákovi, na vyvýšenej plošine stoja rodičia Evy Felsenburgovej, Herta a Ferdinand pred nimi sú mreže, dívajú sa hore nad horizont so strachom v očiach, deti sa prestávajú hrať a dívajú sa na rodičov Evy a potom na Evu, odstupujú od nej, utekajú so smiechom preč, Eva zostáva stáť sama uprostred priestoru, díva sa za rodičmi, chce ísť za nimi, dvere sa zatvárajú

Zvuk: zvuk rozbiehajúceho sa vlaku tichne

Svetlo: modré svetlo prebija biele bodové svetlo do stredu hracieho priestoru na stojacu Evu

Eva: *(stojí v strede, je bezradná)*

Cecília: *(pribehne z ľavých dverí, objíma ju)* už si hore, to je dobre Evička, neboj sa, budeš u nás bývať, kým sa mama a otec nevrátia, budeš s nami, s chlapcami a so mnou, rozumieš?

Eva: *(potichu prikývne, je stále akoby zmätená z celej situácie, iba sa neisto spýta)* dlho?

Cecília: *(ťažko vzdychne)* nie dlho, dieťa moje... verím, že nie dlho, vojna čoskoro skončí, ale... *(skláňa sa k nej, drží ju za obidve ruky)* musíš byť veľmi rozumná, nesmieš za žiadnych okolností vychádzať von z domu, na dvor, ani pozeráť cez okno, nikdy, aj keby si videla sa deti hrať na dvore, ani za Rudom, rozumieš, Eva? V noci budeš spať s nami v posteli, ale cez deň budeš musieť byť nejaký čas v tejto skrini *(ukazuje na skriňu)* keď pôjdem do roboty, alebo nebude nikto doma... urobíme ti tam miesto, aby ti tam bolo dobre, pohodlne, musíš tam byť ticho, veľmi ticho... lebo ak ťa nájdu... *(hľadá slová, potom to povie veľmi otvorene, rázne)* ak ťa tu nájdu, zoberú ťa preč, ďaleko a už nikdy neuvidíš mamu ani otca, Eva, sú to veľmi zlí ľudia... veľmi... pozri na mňa a povedz, či si všetkému rozumela, čo som ti povedala

Eva: *(aj ona je vážna, pozerá na Cecíliu, prikývne)*

Cecília: *(stále ju nepúšťa)* povedz mi to nahlas, či si všetkému rozumela.

Eva: áno... budem dobrá, budem ticho... môžem si vziať do skrine medvedíka?

Cecília: *(berie si ju do náručie, objíma ju)* áno, áno, môžeš si ho vziať

Svetlo: bodové svetlo ide do tmy

Výstup č. 13.

Povala, Jolankina bábika, 2020

Svetlo: malé bodové svetlo na chlapcov a Ninu okolo kufra, funguje aj baterka

Mišo: *(pokračuje v čítaní denníka)* ja sa len bojím, aby sa to pani Scheibenreifová nedozvedela, lebo sú jej ako rodina a to je strašné, ak ich všetkých gardisti postrieľali, veď malá Evička mala len šesť rokov, ako môžu -

Nina: *(zaklapne denník, je vystrašená)* nečítaj to Mišo, nechcem to počúvať

Martin: *(posmešne)* keď máš plné gate, načo si sem liezla, há?

Samo: *(vážne)* ani ja nechcem, aby to čítal... je to - *(nevie nájsť slová, zostane ticho, odchádza od nich preč, sadá si stranou)*

Mišo: *(drží zavretý denník, díva sa na Ninu)*

Nina: *(ticho plače)*

Martin: *(je ticho, nevie, čo má povedať, odchádza bokom ku starej komode, otvára šuflíky)*

Nina: *(obracia sa na Mišu)* ja nechcem, aby niekedy bola ešte vojna

- Mišo:** *(upokojuje ju)* veď to nikto nechce, to už bolo strašne dávno *(vracia denník späť do kufra)*
- Martin:** *(vyfahuje zo šuflíka starú bábiku s rozbitou porcelánovou hlavou, chvíľu si ju obzerá, potom s ňou pribehne k Mišovi a Nine)* pozrite! Ako z hororu... *(drží bábiku a urobí štylizovaná scénu, animuje jej ruku a vydáva divné zvuky)* hrrrruuáááá...
- Nina:** *(vyskočí a zapiští)* ja idem dole, vám úplne šibe! *(ide k rebríku, opiera sa oň smerom k divákovi)*
- Martin:** *(ide za ňou aj s bábikou, hlas má štylizovaný)* uaaaa... *(neskôr sa smeje)*
- Samo:** *(prudko vstáva)* prestaň Martin! Si idiot!
- Mišo:** *(prichádza k Martinovi, berie mu z rúk bábiku, prezerá ju)* no... má fakt rozbitú hlavu, ale prečo niekto schováva pokazenú hračku, tomu fakt nerozumiem...
- Samo:** nechápete to? Všetko, čo tu je, sú veci z tých čias... z vojny... *(obzerá sa po priestore, ide ku skrini, prechádza po nej dlaňou)*... akoby to tu niekto nechal ako múzeum, alebo svedectvo... *(otvára dvere skrini, nachádza tam nakreslený detský obrázok rodiny, dvaja dospelí, ktorí držia v strede dieťa za ruku)* pozerá sa naň
- Mišo, Martin, Nina:** *(prichádzajú k obrázku, pozerajú naň)*
- Martin:** *(zapína baterku, svieti na obrázok, skúma ho)*
- Nina:** *(už je veselšia)* niekto sa nudil...
- Samo:** *(dotkne sa obrázka, najskôr opatrne prstom, potom dlaňou)*
- Zvuk:** počas Samovej akcie zhora, kde stojí detský zbor, sólo detský hlas detskej riekanky Hopa Hopa raite
- Svetlo:** malé bodové svetlo sa zhasína, svieti iba baterka na obrázok, neskôr pri následnom zvuku sa vypína
- Mišo, Nina, Samko, Martin:** *(odchádzajú za tmy preč zo scény)*
- Zvuk:** detskú pieseň vystrieda zvuk rádia, pieseň Kamaráti na stráž - Hlinkova Garda

Výstup č. 14.

Jozef a chlapci z dvora, február 1945

- Akcia:** *(na javisko z ľavých dverí hlavného oltára pribehne hlúčik 4 chlapcov, zostávajú na vyvýšenom ľavom priestore, sú vo vzrušenom, tichom rozhovore, vyjadrujú si navzájom uznanie, zároveň sa obzerajú po priestore, sledujú, či ich nikto nevidí)*
- Svetlo:** bodové svetlo na hlúčik chlapcov
- Zvuk:** pieseň Kamaráti na stráž ide do ticha
- Jakub (14):** *(smerom na Kuba)* trafil si presne, kamarát, zarinčalo to až na druhom konci Pároviec, čistý zásah!
- Kubo (13):** *(teší sa uznaniu)* mal som dobrý kameň, ostrý, rotoval a potom trééésk! *(nadšene)* Celé okno zmizlo! Paráda!
- Tomáš (14):** ale frajeri, toto budú vyšetrovať, musíme držať zobáky, inak bude zle!
- Simon (14):** *(sprisahanecky)* nikto nás nevidel, dával som pozor
- Kubo:** a kto to bude vyšetrovať há? Veď to je židovská synagóga a Židia sa už do mesta nevrátia, to každý hovorí - a môj otec bude aj rád, keď mu to poviem!
- Tomáš:** *(chytí ho pod krk)* si osprostel? Nemôžeš to ani otcovi povedať, je to ničenie verejného majetku! *(pozrie výstražne na všetkých)* Za to môžeme schytať, chlapci!

Jakub: *(prestrašene)* ja to nikomu nebudem hovoriť

Simon: *(prikyvuje)* ja tiež nie

Kubo: *(oslobodí sa z Tomášovho zovretia, naštvane, smerom k Jakubovi)* ak je to verejný majetok, tak je to náš majetok a platí, že všetko, čo bolo Židov, je naše, a teda aj tá ich prašivá synagóga je naša a môžeme si s ňou robiť, čo chceme

Simon: *(posmešne)* ja nepotrebujem ich synagógu

Svetlo: bodové svetlo na Jozefa a Ruda

Jozef, Rudo: *(idú z hlavných vchodových dverí, Jozef tlačí fúrik s drevom, vedľa neho ide Rudo, nesie vedro so zemiakmi, ako prichádzajú ku chlapcom, registrujú roztržku)*

Jozef: *(zadrží Ruda, nech nejdú ďalej, sledujú roztržku)*

Kubo: *(stále viac naštvane, hovorí ku všetkým)* vy vôbec nič nechápete! Treba im ukázať, kto je tu pánom! *(rozohňuje sa)* Synagógu treba zbúrať, ich školy podpáliť! Všetko skonfiškovať! Vyčistiť vzduch!

Tomáš: *(pozerá na neho, hovorí ironicky, neskôr ostro)* čo máš rečnícku chvíľku? si myslíš, že keď máš otca gardistu, tak sa ti nič nemôže stať, čo? ale môj otec je obuvník, ten keď sa to dozvie, zderie ma ako hada, koženým remeňom, tak budeš držať hubu, jasné? *(drží ho za kabát pod krkom)*

Jakub: *(zmiernivo, ide medzi nich)* chalani, nehádajte sa, však o nič nejde, bola to psina, užili sme si to... súťaž... kto prvý traťi...

Kubo: *(upokojí sa, zaregistruje Jozefa a Ruda ako sa nich pozerajú, trošku sa stiahne, odstúpi)*

Tomáš: *(tiež ich zaregistruje, tvári sa zarazene, smerom k Rudovi)* nazdar krpec!

Rudo: *(urazene, ide spolu s Jozefom k nim)* nie som krpec, čo sa bijete?

Simon: *(zachraňuje situáciu)* nebijeme sa

Rudo: *(s úšklabkom)* videl som, ha!

Tomáš: *(ide k Jozefovi, trošku opatrne, díva sa na Jozefa)* a čo ste videli?

Jozef: *(pozrie priamo na Tomáša, potom na Kuba, hovorí pevne)* nič *(chce ísť ďalej)*

Jakub: *(ide k Jozefovi)* už nechodíš von, medzi nás, ani na futbal, ani na zrazy...

Simon: *(posmešne)* a čo neviete, že má frajerku... Hana sa volá...

Jozef: *(položí fúrik na zem, rovno sa pozrie na Simona, ostro)* a čo?... špehujete?

Tomáš: *(posmešne)* nemusíme, Rudo všetko vytára, je ako hlasná trúba!

Jozef: *(v strachu zamrzne)* čo vytára?

Kubo: *(všetko sleduje zboku, spozornie, ide k Jozefovi)* otec povedal, že schovávate zlato po Felsenburgových, že ho máte zakopané na dvore, alebo na povale a že preto tvoja mama už nechodí do kostola upratovať, lebo má zlé svedomie a ktovie, čo ešte schovávate po nich, možno aj peniaze!

Jozef: *(je zarazený, vystrašený, zbiera sa v ňom hnev, chytí do rúk poleno z fúrika, chce udrieť Kuba)*

Rudo: *(je vystrašený, zakričí)* poviem to mame, poviem, ako nás ohovárate, ako na nás brýzgate!

Pani Nagyová: *(vychádza z pravých dverí vedľa oltára, nesie plátennú tašku s nákupom, zaregistruje napätie, opatrne obchádza chlapcov, nedíva sa na nich)*

Tomáš: *(smerom k Rudovi, potichu)* nerev, čo vrieskaš! *(otáča sa smerom k Jozefovi, hasí situáciu)* nechaj tak Jožo... s Kubom sme sa pred chvíľou pochytili, však si videl, tak si to vylial na tebe... *(otáča sa smerom k pani Nagyovej)* dobrý deň

- Pani Nagyová:** (*ponáhľa sa, nechce sa miešať medzi chlapcov, potom zaregistruje Ruda, váha, potom preda len povie*) Rudko, Jožko... choďte radšej domov, zvečerieva sa, mamka vás čaká (*otáča sa na ostatných*) aj vy chlapci, teraz je zlý čas na huncútstva (*odchádza smerom von na druhú stranu*)
- Kubo:** (*vydýchne, je stále naštvaný, smerom k pani Nagyovej*) akurát vás budem počúvať (*otáča sa preč, potom kopne do Jozefovho fúrika, zamrmle pre seba*) všetko ste jedna banda (*odchádza preč do dverí, odkiaľ prišiel spolu s chlapcami*) kašlem na vás
- Chlapci:** (*dívajú sa za ním*)
- Rudo:** (*odrazu na Tomáša*) a viete, že aj náš pán Ježiš Kristus je Žid?
- Jozef:** (*rázne mu dá pohlavok*) netrep somariny! Ideme domov, hybaj, (*otáča sa smerom k chlapcom*) majte sa...(odchádza do stredných predných dverí)
- Rudo:** (*šúcha si miesto na hlave, kde dostal pohlavok, namrzene, hovorí smerom na Jozefa*) však ty sám si mi to povedal, klamár... (*berie vedro, ponáhľa sa za ním*)
- Jakub:** (*je zmätený z celej situácie*) čo bolo Kubovi? Takého som ho ešte nevidel
- Simon:** (*potichu*) to otec u nich robí poriadky, kamaráti sa s nacistami... všetci musia teraz doma pochodovať a Kubovi to ide na mozog
- Tomáš:** (*zamyslený, potom pozrie na chlapcov*) príde front a budeme pochodovať všetci... (*potom rázne*) poďme... a pamätajte, držte jazyk za zubami! (*odchádzajú*)
- Svetlo:** bodové svetlo ide do tmy

Výstup č. 15.

Rudov sen o Jolanke, február 1945

- zvuk:** husle – ako predznamenanie dramatickej situácie, interpretka stojí v centre diania a hrá počas prestavby scény na kuchyňu u Cecílie Scheibenreifovej, potom sa zboku oprie o skriňu smerom k divákovi – zvuk huslí nemusí byť melódiou
- svetlo:** bodové svetlo na stôl a Cecíliu
- Cecília:** (*nosí na stôl taniera, prestiera, v jednom okamihu sa zadíva na skriňu, zamyslí sa, prestiera ďalej*)
- Jozef:** (*ide s ľavých dverí, nesie vedro so zemiakmi, nesie ich k matke*) Dobrý deň mama, drevo sme zložili v kôlni, tu sú zemiaky
- Rudo:** (*naštvane kráča za Jozefom*) mamka, nadávali nám chlapci z dvora, že sme zlodeji, že sme ukradli zlato a... ešte ma Jožo aj klame!
- Cecília:** (*so strachom sa pozrie na Jozefa*) čože? akí zlodeji, aké zlato? kde to zobral? (*otočí sa na Ruda*) choď zamknúť Rudko, vieš, že teraz zamykáme
- Rudo:** (*neochotne ide zamknúť*)
- Jozef:** (*šeptom, aby Rudo nepočul*) vymýšľa si, nepoznáš ho?...
- Rudo:** (*začuje, ohradí sa, hovorí vážne*) nevymýšľam
- Cecília:** (*sadne si preľaknuto na stoličku*) pravdu mi povedz Jožko...nezhovárať.
- Jozef:** (*nadýchne sa, najskôr odvrkne Rudovi*) to si zlízneš... (*vyzlieka si kabát, prehodí cez stoličku, potom sa obráti na matku*)... ale nič, Kubo Rajtár z dvora...vieš...nám vykričal, že sme ukradli Felsenburgových zlato...
- Rudo:** (*vážne ide k matke*) mamka, to nie je pravda, že?
- Cecília:** (*zatne zuby, predýchava*) radšej nech takto klebetia... akoby mali iné hovoriť...

Rudo: *(je zmätený, nahnevá sa)* ale to nie je pravda, tak to oni na nás nemôžu tak brýzgať, lebo -

zvuk: rázne, rýchle zabúchanie na dvere

Cecília: *(rýchlo v strachu vstane od stola, naznačí im všetkým, aby boli ticho, opatrne)* kto je?

Hanka: *(počutť za dverami)* Ja som, Hanka, otvorte teta, rýchlo, nesiem správu

Jozef: *(rýchlo pribelne k dverám, otvára)*

Hanka: *(vstupuje dnu rýchlo, ide rovno k matke, dáva si dole vlnenú šatku z hlavy, hovorí rozrušene)* pochválen Ježiš Kristus, hľadajú Židov, všetko prehládávajú, musíte konať... naši sú zadobre s Rajtárovcami a ich mama sa u nás sťažovala, že ujo už ani doma nebýva, že stále v službe a že robia veľkú raziu...

Cecília: *(prekvoapene pozerá na Hanku, potom s hnevom na Jozefa)*

Jozef: *(zatne zuby, potom rázne)* mama, Hanka to nikomu neprezradí, pomáha nám... však aj teraz -

Hanka: *(preruší ho)* musíte niečo rýchlo vymyslieť, lebo ju nájdu a potom... a potom vás všetkých... *(nedopovie, vystrašene pozrie na Jozefa)*

Rudo: *(pozrie na skriňu, ide k nej)*

Cecília: *(rázne ho zastaví)* Rudko počkaj... zanesieme ju naspäť na Zobor, aspoň začas, kým prestanú v meste razie... ale musíme najskôr dať vedieť Nagyovým... bože môj... toto už je veľa na to dieťa... toľko strachu...

Jozef: *(podíde k Hanke)* pôjdeme my s Hankou... môže to vyzeráť, že sa prechádzame, za kasárňami, popod horu

Cecília: *(zhodnotí situáciu, potom prikývne)* dobre deti, ale choďte hneď, musíte razom ísť... Hanka, môžeš takto podvečer? Nebudú ťa doma čakať? *(potom sa zháči, pozrie so strachom na Hanku)*

Hanka: *(pochopí otázku)* nebojte sa, doma nevedia... nepovedala som nikomu... a teraz som povedala, že idem do seminára k Františkánom, na ruženec... *(otočí sa k Jozefovi)* poďme Jožko

Cecília: *(vstáva, berie zo stoličky Jozefov kabát, ide k Jozefovi a Hanke, drží ich za ruky, potichu im niečo šepká, vedie ich preč cez ľavé dvere)*

zvuk: husle - pokračuje melódia z predchádzajúcej situácie, ale v clivejšej, pomalšej verzii, huslistka stojí stále za bočnou stenou skrine smerom k divákovi, hrá počas nasledujúcej akcie Ruda)

svetlo: intímne bodové svetlo na huslistku a na Ruda

Rudo: *(zostal sám v izbe, obzerá sa po priestore, potom pohľadom zastane na skrini, ide pomaly k nej - potom sa obzrie smerom, kam odišla mama, ide ku skrini, stojí pred ňou... ticho na ňu zaklope)*

Huslistka: *(prestane hrať - pozrie sa na Ruda, čaká na signál zo skrine)*

Eva: *(je v skrini, po chvíli ticha sa zo skrine ozve klopanie)*

Rudo: *(sadá si na zem opiera sa chrbtom ku skrini, objíma si kolená, čaká na matku)*

zvuk: husle pokračujú v clivej melodii

Rudo: *(stále sedí, zatvára oči)*

zvuk: husle pokračujú v clivej melodii, pridáva sa detský zbor

svetlo: slabé modré svetlo na stred diania, potom úplná tma, iba slabé svetlo na Ruda

Rudov sen: do priestoru z rôznych strán prichádzajú Židia s kuframi, prichádzajú zo všetkých dverí, idú spomalene, do centra diania sa dostáva matka s malou dcérou. Dievčatko drží v jednej ruke malý kufrík v druhej ruke väčšiu bábiku, zaostáva za mamou, mama Jolanky ju počká, tiež má v ruke veľký kufor a cez seba prevesený batoh, skloní sa k Jolanke, berie jej bábiku z ruky, kladie ju na zem, berie Jolanku za ruku, ťahá ju preč, Jolanka stojí, díva sa na bábiku, nechce bez nej ísť. Mama sa zastaví, skloní sa k Jolanke, objíma ju, niečo jej šepká do ucha, potom berie bábiku, pohladká ju, položí na zem, berie Jolanku za ruku a ťahá ju znova preč, odchádzajú, Jolanka sa stále díva za bábikou, za mamou idú ďalší, idú tesnejšie za sebou a bábiku postúpajú, Jolanka to vidí

Výstup č. 16.

Gardisti hľadajú Evu, február 1945

svetlo: bodové svetlo na Ruda pri skrini

zvuk: vrčanie auta, buchot nôh, búchanie na dvere v diaľke preruší spev

Rudo: *(so strachom vyskočí na nohy, vybehne hore po rebríku, pozerá za horizont, rýchle zbehne dole, obzerá sa po priestore, hlasno dýcha, nájde starý kufor, rýchle ho zloží, otvorí ho a vysype z neho staré šaty, otvorí skriňu, hovorí skrčenej Eve) pod' rýchlo von, musíš sa lepšie schovať, lebo tu ťa nájdu*

Eva: *(je rozospatá, len sedí a díva sa, počuje buchot, zľakne sa)*

svetlo: bodové svetlo na stred diania

Rudo: *(potiahne ju von, uloží ju do kufra, zatvorí, pozerá na kufor, nevie čo s ním, chce ho zodvihnúť, nevládze, stojí, pozerá naň, je mu do plaču, nevie, čo má robiť, potom kufor zloží nabok, Evu vytiahne, kufor vloží do skrine na stojato, Eva do neho vlezie, podarí sa mu zatvoriť dvere kufra, nahádže na kufor šaty zo zeme, zatvorí, stále hlasno dýcha)*

zvuk: *(hlasné, rázne búchanie na dvere)*

Rudo: *(neochotne ide k dverám) mamka nie je doma, nesmiem nikomu otvoriť*

Rajtár: *(počuť za dverami) otvor Rudo, to som ja, Jakubov otec, Rajtár, neboj sa, potrebujeme si len niečo overiť*

Rudo: *(ide k dverám, neochotne otvára)*

Rajtár, spolu s Palackom: *(rázne vojdú dnu, idú do stredu, obzerajú sa po priestore)*

Rajtár: *(kývne Palackovi, aby hľadal, otočí sa na Ruda) mama je kde?*

Rudo: *(preglgne, díva sa Rajtárovi priamo do očí) šla zaniest' vyžehlené plachty do nemocnice*

Palacka: *(ide k rebríku, otočí sa) na povale máte čo?*

Rudo: *neviem, ja tam nemôžem chodiť, mama sa na to hnevá*

Palacka: *(pozrie na Rajtára, vybehne hore po rebríku, počuť šramot, buchot z druhej strany, prekladanie vecí, hundranie)*

Rajtár: *(pozerá na skriňu) a bratov máš kde?*

Rudo: *Jano je na furmanke, zväžajú drevo zo Zobora a Jožo je dakde s frajerkou, ale to mama nemôže vedieť, to je tajné*

Rajtár: *(otvára skriňu, pozerá do nej, vyhodí kopec šiat, buchne palicou v ruke po kufri) tu máte čo?*

Rudo: *veci po dedkovi, smrdia, nikto ich nechce nosiť*

Palacka: (*schádza dole po rebríku, nadáva, prichádza k Rajtárovi*) nič tam nie je, iba haraburdy, stará pec, zhnité drevo, špina a myši

Rajtár: (*zatoára skriňu, otáča sa na Ruda, ide bližšie k nemu, zohne sa k nemu, chytí ho za košeľu*) vieš čo sa stane tým, čo ukrývajú Židov?

Rudo: (*trasie sa, ale neuhne pohľadom, mlčí*)

Rajtár: obesíme ich verejne na námestí, aby všetci videli ako skončia bieli Židia – zradcovia slovenského národa

Kubo: (*vbehne do otvorených dverí*) tató!... tu si, mamka sa strachuje že – (*zasekne sa, keď vidí otca, ako drží Ruda*)

Rajtár: (*odsunie Ruda, našťve sa, zareve na Kuba*) koľko razy som ti povedal, aby si sa mi neplietol do roboty! ložíš za mnou ako sopeľ, takú ti tresknem, hybaj domov!

Kubo: (*stále je zaseknutý, je mu trápne, nevie, čo má povedať*)

Rudo: (*otočí sa ku Kubovi, díva sa na neho so strachom*)

Kubo: (*je mu do plaču*) ja som nevedel, že... ja som si myslel, že... že si len k susedom zašiel, že---

Rajtár: (*rázne vybehne ku Kubovi*)

Palacka: (*zastaví ho za rameno*) nechaj ho (*otáča sa na Kuba*) bež domov chlapče, otec o chvíľu príde

Kubo: (*zvrtnie sa a vybehne*)

Rajtár: (*zanadáva*) do psej matere aj s deckom... (*otočí sa späť na Ruda*) a ty matke odkáž, že ešte prideme...! (*odchádza spolu s Palackom*)

Cecília: (*vchádza dnu, je rozrušená, zamkyna dvere, díva sa na skriňu, na rozhádzané šaty, ide za Rudom*) bože môj, boli u nás? boli u nás? videla som ich vychádzať

Rudo: (*len stojí a trasie sa*)

Cecília: (*zatrásie s ním*) Rudo, preboha hovor, čo sa stalo?

Rudo: (*úplne potichu*) nič... nič... nenašli ju... je mi zima... mami... musím ísť... čúrať... (*vybehne*)

Jano: (*zrazí sa s Rudom vo dverách, díva sa na šaty na zemi, na vystrašenú matku*) mama... čo sa deje? To u nás boli tí kolaboranti?

Cecília: (*ide ku skrini, so strachom otvára dvere, hovorí na Jana, ale nepozrie na neho*) Janko, choď za Rudom, je mu zle, išiel na latrínu (*pozerá na kufor, hľadá Evu, vyťahuje kufor, otvára, berie Evu do náručia*)

Eva: (*chúli sa k Cecílii, je vystrašená*) Rudo ma schoval, neplakala som, ani trochu som neplakala, bola som ticho, poslúchala som... ideme už k mamičke?

Cecília: (*drží ju v náručí, hladká ju, tíš, má zatvorené oči*) Evka moja... dievčatko naše

svetlo: bodové svetlo na Cecíliu a Evu ide pomaly do tmy

Výstup č. 17.

Bombardovanie Nitry, marec 1945

Svetlo: bodové svetlo na prichádzajúcich

Ferko Baláž: (*ide z hlavných vchodových dverí s dvomi konvicami na mlieko smerom k prednému oltáru, ponáhľa sa*)

Kaplán Janega: (*ide z opačných dverí od hlavného oltára, s modlitebnou knižkou, ponáhľa sa tiež, stretáva sa s Erikom*)

Ferko: *(k Janegovi)* Pochválen buď Ježiš Kristus pán kaplán, idete do seminára na rannú bohoslužbu?

Janega: na veky amen Ferko... hej, ponáhľam sa, v meste je od rána blázinec, všetci na trhu, vojna-nevojna – sviatky si treba uctiť... *(krúti hlavou)*

Ferko: *(rozrušene)* otec včera prišiel z Nových Zámkov, toľko mŕtvych... celé mesto v troskách, domy, stanica – vlaky – všetko pošlo... všade len zhorené múry... jamy... mŕtvy

Janega: viem Ferko, boli sme aj my pochovávať... v niektorých truhlách len časti tiel našli... preto sa mi nevidí ten trh..., ale ľudia si nedajú povedať... front sa blíži, Nemci sú ako na trní... vlastne ani neviem, či sú ešte v meste, alebo odišli

Zvuk: letiace lietadlá – zvuk ide od nenápadného dunenia i hlasnejšiemu zvuku

Ferko: *(bližšie a potichšie k Janegovi)* že vraj z kasární pod Zoborom už včera odišli, ešte ich je zopár v nemocnici – tam majú hlavné stredisko, nosím do nemocnice mlieko, viem

Janega: *(dívá sa hore na nebo)* toto sa mi nepáči Ferko, bežme rýchlo dakde, toto nie sú len prelety, toto je nálet

Ferko: *(tiež pozerá hore, naraz sa zvrtnie)* musím ku koňom, nechal som ich v Hornom meste, pred Veľkým seminárom, splašia sa *(otáča sa, chce ísť preč, potom sa pozrie aj on hore, zostane stáť)*

Zvuk: ku zvuku lietadiel sa pridávajú zvuky padajúcich bôb a výbuchy

Svetlo: stlmenie svetla na šero, aby vynikla projekcia na stenách Synagógy

Projekcia: na bočné biele steny Synagógy sa premietajú staré fotografie z bombardovania Nitry

Akcia: postupne z rôznych častí dverí prichádzajú do priestoru všetky postavy z príbehu, zaujmú statickú polohu mierne štronzo a dívajú sa so strachom hore na horizont

Projekcia: znižuje sa zo stien na stojace postavy

Mišo, Samko, Martin, Ninka: *(prichádzajú tiež do priestoru, jedine oni prechádzajú pomedzi stojace postavy príbehu, dívajú sa na nich so stiesneným pocitom, otáčajú sa divákom chrbtom a dívajú sa na steny na projekciu)*

Nina: *(prichádza celkom blízko a dotýka sa steny, akoby sa chcela dotknúť tej skazy, otáča sa smerom k divákovi, opiera sa chrbtom o projekciu, ktorá ide cez ňu)*

Zvuk: zvuk odchádzajúcich lietadiel, prelínanie so zvukom huslí – clivá melódia

Akcia: postavy tak ako prišli, odchádzajú pomaly zo scény každý svojím smerom bez kontaktu jeden s druhým

Výstup č. 18.

Návrat otca, máj 1945

Svetlo: bodové svetlo na Evu v strede priestoru

Zvuk: husle dohrávajú melódiu prípadne môžu prejsť k brnkaniu motívu

Eva: *(zostáva sama v strede priestoru, drží medvedíka)*

Ferdinad Felsenburg: *(vstupuje cez stredné dvere, má na sebe veľký kabát, je špinavý, prichádza veľmi pomaly k Eve, zastane, ticho vydýchne)* Eva...

Eva: *(otočí sa, dívá sa na neho so strachom... nespoznáva ho, cítne)*

Ferdinand: *(zostane tiež stáť, natiahne ruky na objatie, potom mu klesnú)* som tvoj otec...

Eva: *(stále stojí, nechápe, nespoznáva ho, pozoruje ho)*

Ferdinad: *(pozrie na medvedíka)... kúpila ti ho deine mutter na štvrté narodeniny, mala si vtedy belasé šaty... s vyšitými kvetinkami*

Eva: *(stále stojí, nechápe, už sa až tak nebojí, ale nechápe)*

Ferdinand: *(pomaly k nej podíde, ťažko kráča, opatrne ju zoberie za ruku)*

Eva: *(díva sa na jeho ruku, dotkne sa ho, tiež opatrne, nič nehovorí, ešte nie celkom verí, že to je jej otec, otáča sa a odbehne preč)*

Ferdinad: *(díva sa za ňou, je spomalený v reakcii, bezradný, ide pomaly ku skrini, pozerá na nakreslený obrázok na dverách skrine a vyčerpane si sadá do nej)*

Svetlo: bodové svetlo na Ferdinanda v skrini, pomaly ide do tmy

Výstup č. 19.

Povala, epilóg 2020

Svetlo: bodové svetlo na deti

Mišo, Martin: *(dávajú dole kufor z komody, je ťažký, trápia sa s ním)*

Samo: *(pozoruje ich, nepomáha im, píska si)*

Nina: *(tiež ich pozoruje, provokačne) chalani, máte ísť dole, stará mama sa našťve a zajtra nepôjdeme nikde, na žiaden výlet*

Martin: *(nervózne) v kuse rýpeš Nina, nedržiš partiu, (otáča sa na Sama), nechápem, ako to s ňou môžeš vydržať v jednom dome, (útočne k Nine) a tiež nechápem, prečo sa s ňou ešte bavíme (Mišovi) drž to poriadne (padne im kufor na zem)*

Mišo: *(Martinovi) auuu... (pozerá si prst) porezal som sa... (pozerá na starý kufor) ak je to hrdzavé...*

Martin: *(posmešne zľahčuje) tak umrieš!*

Samo: *(ide k nemu, pozerá mu na prst) no... mal by si si to vydezinfikovať...*

Martin: *(otvára kufor, stále provokuje) lebo umreš*

Nina: *(našťve sa, ide k Martinovi, je) prestaň Martin, baví ťa to? Ja rýpem? A ty čo? chováš sa ako... ako gardista!*

Mišo, Martin, Samo: *(všetci traja sa rozosmejú)*

Martin: čooo? Však si ani nevedela, čo to je!

Nina: *(urazí sa, otočí sa, odchádza, zasekne sa, vráti sa späť, otáča sa k Mišovi) inak, bránila som ťa, Mišo, ak si si to nevšímol, postavila som sa na tvoju stranu, sama... aj keď sa mi len stále vysmievate...ja za to nemôžem, že... že... som tu s vami u starej mamky sama dievča, a fakt nemôžem za to, že mám samých blbých bratrancov a (otáča sa na Sama) a brata zbabelca, čo sa ma nikdy nezastane... (ide jej znova do plaču)*

Chlapci: *(sú ticho, sú zarazení, prekvapení Ninou úprimnosťou, nevedia, čo majú povedať)*

Mišo: *(pozerá do kufru) pozrite, tu je fotografia nejakého dievčaťa s tým medveďom, čo našiel Samo (vyberá fotografiu, pozerá sa na ňu)*

Samo: *(odbehne pre malého medvedíka, ktorý je pohodený niekde na zemi, vráti sa s ním a porovnáva) hej, je to on...*

Nina: *(berie do rúk fotku, otáča ju na druhú stranu, pomaly číta) Eva Felsenburgová, apríl 1943...*

Mišo: *(vyberie z kufru malý notes a listuje v ňom...) nechápem...*

Martin: *(pozrie do notesa) mená... iba mená a čísla... asi starý telefónny zoznam*

Mišo: *(smerom k Martinovi, stále ho to zaujíma) vtedy telefóny neboli*

Samo: *(sucho poznamená)* boli, ale nie v každom dome, takže to nemôže byť telefónny zoznam

Nina: *(zoberie notes do ruky, listuje v ňom)* to je zoznam Židov – aha tu je že 1. Transport – 14. apríl 1942 – 1038 ľudí, 2. Transport 16. apríl a vedľa sú dátumy ich narodenia asi... ktorí museli odísť... posledné číslo je 5423

Mišo: to sú Židia z celého Slovenska?

Nina: *(zdvihne hlavu, pozerá priamo na chlapcov)* nie... z Nitry

Mišo, Martin: *(prekoapene pozerajú do notesa, sú vážni)*

Svetlo: bodové svetlo na Sama pri mikrofóne

Samo: *(berie notes do ruky, ticho zopakuje číslo a potom začne čítať mená, najskôr potichu, potom prechádza už civilne k stojatému mikrofónu -postaví ho Martin a pomaly pokračuje v čítaní mien, pokračuje počas celej videoprojekcie)* 5423 –

Svetlo: stlmenie bodového svetla na minimum, aby vynikla projekcia na stenách Synagógy

Zvuk: ticho – žiadna hudba, ani hudobný podmaz

Projekcia: na stenu sa premieta video z nitrianskeho židovského cintorína

Samo: *(po skončení projekcie, v tme dočítava mená židovských obetí asi ešte pol minuty, potom mikrofón ide do ticha)*

koniec

Príspevok je jedným z výstupov projektu: APVV č. 17-0199 s názvom: Kultúrny produkt regionálneho múzea v kontexte objektívnej spoločenskej potreby: Život v totalite v rokoch 1939 – 1945.

Zoznam použitej literatúry:

Monografie a zborníky ako celok:

ARPÁŠ, Róbert – HETÉNYI, Martin – MIKULÁŠOVÁ, Alena – PALÁRIK, Miroslav. The City and Region Against the Backdrop of Totalitarianism: Images from the Life in the Slovak Republic (1939-1945), Illustrated by the City of Nitra and Its Surroundings. Berlin: Peter Lang, 2018.

FULMEKOVÁ, Denisa. Doktor Mráz. Bratislava: Slovart, 2018.

GLEITZMAN, Morris. Když. Praha: Argo, 2019.

KAMENICKÁ, Viera. Židovské sviatky a kolobeh života. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Židovské múzeum, 2014.

MORNŠTAJNOVÁ, Alena. Hana. Praha: Host, 2017.

ORLEV, Uri. Běž, chlapče, běž. Praha: Práh, 2014.

PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena – HETÉNYI, Martin. Nitra a okolie v rokoch 1939-1945: dejiny Nitry a okolia v školskej praxi. Nitra: UKF, 2020.

VONTORČÍK, Emil. Nitrianske inferno a iné texty. Nitra: Sobor, 2010.

VRZGULOVÁ, Monika. Deti holokaustu. Bratislava: Dokumentačné stredisko holokaustu, 2007.

WANDALL-HOLM, Iboja. Moruša. Bratislava: Absynt, 2016.

Učebnice dejepisu:

- KOVÁČ, Dušan – KRATOCHVÍL, Viliam – KAMENEC, Ivan – TKADLEČKOVÁ, Herta. Dejepis pre 9. ročník ZŠ a 4. ročník gymnázia s osemročným štúdiom. Bratislava: Orbis Pictus Istropolitana, 2015.
- LETZ, Róbert – BOCKOVÁ, Anna – TONKOVÁ, Mária. Dejepis pre 3. ročník gymnázií a stredných škôl: Učebnica dejepisu pre 3. ročník gymnázií a stredných škôl. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo - Mladé letá, 2015.
- MEŠŤAN, Pavol – SLNEKOVÁ, Veronika – KORČOK, Martin – KIČKOVÁ, Adriana. Riešenie židovskej otázky na Slovensku v rokoch 1938-1945: doplnkové učebné texty. Šaľa: EDAH, 2013.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- HASAROVÁ, Zuzana – PALÁRIK, Miroslav. Hospodárska a socioekonomická situácia v Nitre a v Nitrianskom okrese v období autonómie Slovenska. In *Studia Historica Nitriensia*, 2020, roč. 24, č. 2, s. 456-504.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Vyhlásenie autonómie v októbri 1938 a prejavy protičeských a antisemitských nálad v regiónoch na príklade mesta Nitra a okolia. In UHRIN, Marián (ed.). *Slovensko 1938: Československo v zovretí mocností*, Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2019, s. 125-140.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Zásahy do vydavateľskej praxe v období autonómie 1938/1939 na príklade nitrianskeho regiónu. In SYRNÝ, Marek (ed.). *1939 - rok zlomu: Slovensko a Európa na začiatku 2. svetovej vojny*. Banská Bystrica: Múzeum Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici v spolupráci s Historickým ústavom AV ČR, v. v. i, Praha, 2019, s. 434-446.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Revízia znakov, symbolov, pamätníkov a sôch v období autonómie a Slovenskej republiky 1938 - 1945: príklad mesta Nitra. In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 3, s. 523-546.
- PALÁRIK, Miroslav. Divadelníctvo v Nitre v rokoch 1939-1945. In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 2, s. 366-430.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Libri prohibiti: Zásahy politiky do knižnej produkcie a knižničných fondov počas druhej svetovej vojny na príklade mesta Nitra. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2016, roč. 4, č. 2, s. 117-137.
- PALÁRIK, Miroslav – FERIANCOVÁ, Alena. Príspevok k dejinám nitrianskych kín v prvej polovici 20. storočia. In *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae* 27: spoločnosť, kultúra a každodennosť v dejinách Slovenska. Košice: UPJŠ, 2012, s. 272-281.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Nitrianske kiná v období druhej svetovej vojny. In *Historický časopis*, 2015, roč. 63, č. 2, s. 291-312.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Oslavy piateho výročia vzniku slovenského štátu v nitrianskom regióne. In *SNP - Slovensko a Európa v roku 1944*. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2014, s. 558-568.
- PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena. Zásahy politiky do verejného priestoru na príklade premenovania nitrianskych ulíc v rokoch 1938 - 1945. In *Človek, spoločnosť, doba. Stretnutie mladých historikov: zborník z vedeckej konferencie, ktorá sa konala v Košiciach v dňoch 16. - 17. októbra 2013*. Košice: UPJŠ, 2014, s. 215-224.
- KOLEKTÍV AUTOROV. Slovenský štát. Príbehy obetí a páchatel'ov vojnovnej republiky. *Magazín N*, 2019, roč. 4, č. 3.

SLNEKOVÁ, Veronika. Kam sa podeli nitrianski Židia? Prečo je ich dnes v Nitre tak málo? In ELIAŠOVÁ, Silvia a kol. Mesto pod mestom. Dejiny Nitry v školskej praxi. Nitra: UKF v Nitre, 2011, s. 83-86.

Rozhlasové relácie:

MOZOLOVÁ, Dagmar. Dievča vo fúriku. Premiéra relácie: 10. 12. 2017. Dostupné v archíve RTVS: <https://slovensko.rtvs.sk/rubriky/encyklopedia-spravodlivych/149994/dievca-vo-furiku>

Internetové zdroje:

KIČKOVÁ, Adriana - PALÁRIK, Miroslav - KOŠŤÁLOVÁ, Miroslava. Doplnkové edukačné materiály k výučbe témy holokaust. Dostupné na internete: <https://www.statpedu.sk/sk/metodicky-portal/metodicke-podnety/nova-web-stranka-3.html>

Nepublikované práce:

MIGROVÁ, Adriana - SZÓRÁDOVÁ, Sabína. Dávidová hviezda očami jej detí v povojnových rokoch. Stredoškolská odborná činnosť. Nitra: Gymnázium Párovce, 2010, 30 s. + prílohy.

Počet slov: 18 031

Počet znakov (vrátane medzier): 115 933